

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
ADMINISTRACINĖS IR KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Julijos Murnikovos
Dieninio skyriaus,
valstybės valdymo spec.
V kurso studentės

Magistro darbas
TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISINĖS PADĖTIES LYGINAMASIS TYRIMAS

Darbo vadovas Doc.dr. V.Vaičaitis
Recenzentas Doc.dr. A.Normantas

Vilnius, 2007

TURINYS

Ižanga	3
I. Tautinės mažumos kaip visuomenės dalis	6
1.1 Tautinių mažumų samprata.....	6
1.2 Lyginamoji apžvalga.....	9
1.2.1 Tautinės mažumos pagal Lietuvos regionus.....	10
1.2.2 Lenkijos Respublikos tautinė sudėtis.....	12
1.2.3 Latvijos Respublikos tautinė sudėtis.....	13
II. Tautinės mažumas atstovaujančios institucijos	15
2.1 Tautinės mažumas atstovaujančios institucijos Lietuvoje.....	15
2.2 Tautinės mažumas atstovaujančios institucijos Lenkijoje.....	20
2.3 Tautinės mažumas atstovaujančios institucijos Latvijoje.....	23
III. Tautinių mažumų teisinė padėtis	25
3.1 Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos analizė.....	25
3.2 Konstitucijų analizė.....	28
3.2 Valstybių priimtų įstatymų analizė.....	31
IV. Pagrindinės tautinių mažumų teisių apsaugos sritys	36
4.1 Tautinių mažumų teisės politiniame gyvenime.....	36
4.2 Kalbos vartojimo laisvė.....	38
4.3 Tautinių mažumų švietimo ir kultūros galimybės.....	45
4.4 Religijos laisvė ir jos įgyvendinimas.....	50
Išvados	54
Panaudotų šaltinių ir literatūros sąrašas	56
Priedai	60
Santrauka	61

IŽANGA

Darbo aktualumas. Dauguma pasaulio valstybių yra multietninės, t.y. valstybės gyventojus sudaro skirtingų tautinių grupių atstovai. Vienose valstybėse tautinės mažumos užima didelę dalį gyventojų, kitose visuomenės labiau homogeniškos. Ne išimtis ir Lietuva, kurioje tautinių mažumų atstovai sudaro apie 20 procentų populiacijos. Todėl svarbu, kad valstybė vykdytų apgalvotą ir nuoseklią politiką jų atžvilgiu.

Tautinių mažumų problema iškilo ne šiandien. Ji ypač aštriai pasireiškė po Pirmojo Pasaulinio karo, kai pasikeitė daugelio valstybių sienos ir susikūrė naujų valstybių. Tada mažumų klausimus mėgino spręsti Tautų Sąjunga ir kitos organizacijos, nuo to laiko priimta daugybė įvairių konvencijų bei įsipareigojimų, siekiančių užkirsti kelią įvairaus pobūdžio problemoms, kylančioms iš daugumos – mažumos santykių. Po Antrojo Pasaulinio karo, kai kūrėsi Jungtinių Tautų Organizacija, tautinių mažumų klausimas buvo nutylėtas. Daugiausia dėmesio buvo skirta žmogaus, kaip individo, teisių įtvirtinimui ir apsaugai. Tačiau „mažumų reiškinys“ iš tiesų yra toks galingas, kad mokslininkai, kalbėdami apie jį, įspėja: „Ignoruoti mažumas – tai tas pats, kaip ignoruoti vulkaną“. Per paskutinius keliasdešimt metų etniniai konfliktai buvo pagrindinės karų ir tarptautinių krizių priežastys. Būtent todėl kyla poreikis kuo tobuliau reglamentuoti įstatymus mažumų atžvilgiu bei atsakingiau rūpintis tautinių mažumų reikalais.

Pastebėtina, tiek Lietuvoje, tiek ir analizuojamose kaimyninėse šalyse, tautinės mažumos, nors ir ginamos Konstitucijos, negali tinkamai naudotis savo teisėmis ir garantijomis, kadangi trūksta poįstatyminių teisės aktų, kurie padėtų detalizuoti ir įgyvendinti priimtus įstatymus. Be to, keičiantis gyvenimo politinėms, socialinėms bei ekonominėms sąlygoms, įstatymų leidėjai dažnai neatsižvelgia į tai, sprenddami tautinių mažumų problemas, vilkina naujų įstatymų projektų priėmimą, atsakingos institucijos savo pareigas atlieka aplaidžiai, o teismai, sprenddami bylas, kylančias dėl neaiškių įstatymų formuluočių, dar labiau susiaurina tautinių mažumų teisių ribas.

Darbo objektas ir tikslas. Šio darbo objektas yra tautinių mažumų teisinė padėtis Lietuvoje, Latvijoje bei Lenkijoje. Tikslas – išanalizuoti tautinių mažumų sampratą, atskleisti mūsų ir kitų šalių požiūrį bei politiką mažumų atžvilgiu, ištirti kaip tautinių mažumų teises ir laisves reglamentuoja įstatymai ir kiti teisės aktai, taip pat išsiaiškinti pagrindines kylančias problemas bei pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti šio darbo tikslą, būtina įvykdyti pagrindinius uždavinius:

- ❖ Apibrėžti pagrindinės darbo temos sąvokas bei pateikti jų sampratą.
- ❖ Įvertinti Lietuvos, Latvijos bei Lenkijos tautinę padėtį, atskleisti kokios tautinių mažumų grupės sudaro šių valstybių visuomenes.
- ❖ Išanalizuoti kokios institucijos dalyvauja sprendžiant su tautinėmis mažumomis susijusius klausimus.
- ❖ Atskleisti kokie teisės aktai priimti reglamentuojant tautinių mažumų teisinę padėtį.
- ❖ Nustatyti kokios tautinių mažumų apsaugos sritys yra problematiškiausios bei pasiūlyti problemų sprendimo būdus.

Darbo struktūra. Darbas sudarytas iš keturių pagrindinių dalių. Pirmojoje iš jų kalbama apie tautinių mažumų sampratą, taip pat atskleidžiama analizuojamų valstybių – Lietuvos, Lenkijos bei Latvijos – tautinė sudėtis. Antroji dalis skirta tautinių mažumų apsaugą vykdančioms institucijoms. Ši dalis apima tiek Lietuvos, tiek Lenkijos, tiek Latvijos tautines mažumas atstovaujančias institucijas. Daugiausiai kalbama apie Lietuvos Tautinių mažumų ir išėivijos departamentą, nes ši institucija yra pagrindinė organizuojant ir koordinuojant Lietuvos žinybų ir institucijų darbą, sprendžiant su tautinėmis mažumomis susijusius klausimus, be to, vienintelė tokia tarp darbe analizuojamų valstybių. Trečiojoje dalyje didžiausias dėmesys skirta teisės aktų, susijusių su tautinėmis mažumomis, analizei ir įvertinimui. Šiame skyriuje analizuojama Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, taip pat pagrindiniai lyginamųjų šalių įstatymai, reglamentuojantys tautinių mažumų teisinę padėtį. Paskutinė ketvirta dalis skirta išanalizuoti atskirose tautinių mažumų apsaugos srityse pagrindines kylančias problemas. Šiame skyriuje bus nagrinėjami tautinių mažumų politikos, kalbos vartojimo, švietimo, kultūros bei religijos klausimai.

Darbo metodai. Rašant darbą buvo naudojami šie tyrimo metodai: sisteminis, analitinis, statistinis, lyginamasis. Vertinant tautinę padėtį analizuojamose valstybėse, visuomenės sudėtį pagal tautiškumą naudotasi statistiniu metodu. Sisteminis metodas buvo svarbus siekiant apžvelgti ir išnagrinėti skirtingų įstatymų nuostatas, susijusias su tautinių mažumų klausimais. Analizuojant tautinių mažumų teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus, buvo panaudotas analitinis metodas. Tuo tarpu siekiant nustatyti panašumus ir skirtumus Lietuvoje, Lenkijoje ir Latvijoje tautinių mažumų klausimais, neapseita be lyginamojo metodo.

Darbo šaltiniai. Anksčiau minėtus teiginius darbe bus bandoma pagrįsti remiantis prof. dr. E.Šileikio, K.Jovaišos darbais, D.Beinoravičiaus, M.Vainiūtės, M.Lankausko straipsniais, užsienio autorių darbais apie mažumų problematiką, taip pat įvairiais teisės aktais bei tautinių mažumų

integracijos programomis. Rašant darbą buvo naudojama tiek mokslinė, tiek periodinė literatūra, taip pat internetas. Reikėtų paminėti, jog lietuvių mokslinės literatūros tautinių mažumų klausimais labai trūksta, todėl darbe daugiausiai buvo remiamasi užsienio autoriais bei informacija iš užsienio institucijų interneto svetainių. Tą patį galima pasakyti ir apie teismų praktiką, kurios praktiškai apskritai nėra, todėl teiginiai dažniausiai paremti vien teorinėmis žiniomis ir teisės aktų analize.

Darbo praktinė ir teorinė reikšmė. Šis darbas reikšmingas tiek praktiniu, tiek teoriniu aspektu. Pirmą kartą lyginamuoju aspektu buvo išanalizuota tautinių mažumų teisinė padėtis ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijos bei Lenkijos Respublikose. Tik visapusiškai įvertinus tautinių mažumų teisinę padėtį, galima pateikti rekomendacijas efektyvesniam valstybės tautinių mažumų apsaugos politikos įgyvendinimui.

I. TAUTINĖS MAŽUMOS KAIP VISUOMENĖS DALIS

1.1 Tautinių mažumų samprata.

Pirmiausia, prieš analizuojant kokia yra tautinių mažumų teisinė padėtis Lietuvos bei kaimyninėse valstybėse, derėtų apibrėžti kas yra „tautinė mažuma“. Deja, Lietuvos įstatymuose nėra nei konkretaus tautinės mažumos apibrėžimo, nei jokios nuorodos į kitą teisės aktą kur toks galėtų būti. Įdomiausia, kad apibrėžimo nerasime ir Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje¹. Taigi išsiaiškinti pagrindinius tautinės mažumos požymius yra pakankamai sudėtinga. Atsižvelgiant į tai, iškart kyla abejonė ir klausimas – kaip įstatymų leidėjai bei vykdančiosios institucijos gali efektyviai užtikrinti ir įgyvendinti tautinių mažumų teises ir laisves, išspręsti integracijos problemas, jeigu iki galo nėra aišku kas yra laikoma „tautinėmis mažumomis“? Lietuvos Respublikos Konstitucijoje² minimos ne tautinės mažumos, o „piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms“ (37 str.) ir „piliečių tautinių bendrijų“ (45 str.) terminas. Būtent dėl šio fakto gali kilti abejonė, kuris iš šių terminų – „tautinė mažuma“ ar „tautinė bendrija“ - yra teisingesnė ir tikslesnė. Viena vertus, Konstitucijoje minimas tautinių bendrijų terminas gali pasirodyti tinkamesnis ir labiau etiškas, nes neišskiria kitoms tautybėms priklausančių asmenų negatyviaja prasme, nepabrėžia jų skirtumų ir pan.. Kita vertus, Konstitucijos 37 ir 45 str. vartojamą terminą „tautinės bendrijos“ galima suvokti dvejopai: a) tautinė bendrija kaip tautinės mažumos sinonimas; b) tautinė bendrija - kaip tautinė visuomeninė organizacija. Galimybė dvejopai traktuoti šią sąvoką nėra tik filologinio ginčo dalykas. Juridiškai šios sąvokos interpretacijos gali sukelti visiškai skirtingas pasekmes, todėl negalima vienareikšmiškai teigti, jog terminas „tautinė bendrija“ yra tinkamesnis už „tautinių mažumų“. Dėl minėtų aplinkybių, siekiant išvengti klaidingų ir dviprasmiškų interpretacijų, toliau darbe bus vartojamas „tautinių mažumų“ terminas.

Specialiajame Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatyme³ taipogi nėra „tautinės mažumos“ termino apibrėžimo, o vartojamos tokios sąvokos kaip „tautybės“, „tautinės mažumos“, „visų tautybių piliečiai“, „piliečiai nepriklausomai nuo tautybės“. „Tradiciškai gausiai gyvenančios tautinės mažumos“ sąvoka vartojama ir Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo⁴ 28 straipsnyje. Tai leistų

¹ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, Žin. 2000, Nr. 20-497

² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014

³ Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymas, Žin. 1991, Nr. XI-3412

⁴ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593

teigti, kad Lietuvos įstatymų leidėjas diferencijuoja atskiras tautines grupes pagal tam tikrus kriterijus (pvz, susitelkimą tam tikroje teritorijoje), nors jų ir nedetalizuoja.⁵

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo išvadoje dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai teigiama, jog „tautinių mažumų narių teisės <...> įtvirtintos Konstitucijos 37 ir 45 str.“⁶ Specialiajame Tautinių mažumų įstatyme taip pat nėra „tautinės mažumos“ termino apibrėžimo, vartojamos tokios sąvokos kaip „tautybės“, „tautinės mažumos“, „piliečiai, nepriklausomai nuo tautybės“.

Bene konkrečiausiai apie tautinę mažumą pasakyta 1994 m. balandžio 26 d. pasirašytoje ir 1994 m. spalio 23 d. Seimo ratifikuotoje „Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartyje“. 13- ojo straipsnio antrajame punkte teigiama, jog „asmenys, priklausantys lenkų tautinei mažumai Lietuvos Respublikoje, tai yra asmenys, turintys Lietuvos pilietybę, kurie yra lenkų kilmės arba priskiria save lenkų tautybei, kultūrai ir tradicijoms bei laiko lenkų kalbą savo gimtąja kalba“.⁷ Kadangi tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir turi įstatymo galią, minėtą lenkų tautinės mažumos apibrėžimą galėtume laikyti bendra definicija bei ją taikyti ir kitų tautinių mažumų atžvilgiu.

Vilčių teikia tai, jog tautinių mažumų apibrėžimo spraga artimiausiu metu turėtų būti užpildyta, nes naujai ruošiamame Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo projekte⁸ siūloma įvesti tautinių mažumų sąvoką ir išdėstyti ją taip: „Tautinė mažuma – grupė asmenų, nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenančių bei laisva valia pagal tėvų ar vieno iš jų tautinę kilmę pasirinkusių priklausomybę ne lietuvių, o kitai tautinei grupei.“⁹ Šis apibrėžimas ne vienintelis numatytas įstatymo projekte. Dar teberuošiamame įstatyme siūloma įtvirtinti ir kitą – asmens, priklausančio tautinei mažumai – sąvoką. Kitaip tariant, žmogui paliekama laisvė rinktis ar jis nori būti tapatinamas su tautine mažuma ar ne. Manau, jog tai svarbus ir teisingas įstatymų leidėjo žingsnis į priekį, tautinių mažumų integracijos bei jų teises ir laisves reglamentuojančių įstatymų tobulinimo procese.

⁵ Žmogaus teisės Lietuvoje. S.Vaitiekus, „Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje“, Vilnius, 1996 m., p.100

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 01 24 nutarimas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Žin., 2005, Nr. Nr. 9-199

⁷ Žmogaus teisės Lietuvoje. S.Vaitiekus, „Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje“, Vilnius, 1996 m., p.101

⁸ Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo projektas, Žin., 2005, Nr. XP-518 (2)

⁹ Žr.ten pat

Šiame darbe taip pat bus pateikiama artimiausių Lietuvos kaimynių – Latvijos bei Lenkijos – analizė tautinių mažumų atžvilgiu. Lyginamajam tyrimui šios valstybės pasirinktos dėl savo geografinės padėties, nes yra artimiausios Lietuvos Respublikos kaimynės. Be to, minėtos šalys yra labai skirtingos tautiniu požiūriu, todėl šiuo tyrimu bus siekiama palyginti kokios tautinių mažumų problemos kyla kaimyninėse, tačiau labai skirtingose valstybėse, ir kaip jos yra ar galėtų būti sprendžiamos.

Lenkijoje tautinių mažumų termino problema, kaip ir Lietuvoje, ilgai buvo nesprendžiama. Tačiau 2005 m. sausio 6 d. įsigaliojo ilgai ruoštas tautinių mažumų įstatymas, kuris apima ir tautinių mažumų apibrėžimą: „tautinė mažuma – tai skirtingos kilmės grupė, tradiciškai gyvenanti Lenkijos Respublikos teritorijoje ir sudaranti mažumą kitų gyventojų atžvilgiu, kuri apibūdinama kaip siekianti išlaikyti savo kultūrą, tradicijas, kalbą, tautinę ir etninę savimonę“.¹⁰

Latvijos Respublikoje taip pat naudojamas „tautinės mažumos“ terminas, tačiau jo apibrėžimo nerasime jokiam Latvijos įstatyme ar kitame teisės akte. Ši sąvoka nėra apibrėžta, nepaisant didelio tautinių mažumų skaičiaus šioje valstybėje.

Apibendrinant, galima teigti, jog tautinių mažumų sampratos neapibrėžimas yra viena pagrindinių problemų ne tik mūsų šalyje, bet ir kaimyninėje Latvijoje, kur tautinių mažumų skaičius nepalyginamai didesnis. Tai, jog nėra aiškios tautinių mažumų apibrėžtos sąvokos, matyt, yra pasekmė ilgamečių, bet nesėkmingų derybų tarp įvairių tarptautinių organizacijų, kurios ilgainiui nusprendė, kad neįmanoma sukurti visiems priimtino tautinių mažumų apibrėžimo.¹¹ Būtent dėl to, šiuo metu tai yra kiekvienos valstybės reikalas ar įtvirtinti tokį apibrėžimą savo šalies įstatymuose ar pasikliauti vien per eilę metų nusistovėjusiu terminu. Mano manymu, tokia nuostata yra ydinga, nes siekiant apsaugoti tautinių mažumų teises, visų pirma, reikia atskleisti kas tokias teises turi apskritai. Šiuo požiūriu, Lietuvos įstatymų leidėjai galėtų sekti Lenkijos pavyzdžiu ir operatyviau veikti priimant ruošiamą Tautinių mažumų įstatymų projektą.

¹⁰ LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m., p.6

¹¹ GIRASOLI, N. *National minorities: who are they*, Budapest, 1995 m., p.100

1.2 Lyginamoji apžvalga

Norint analizuoti tautinių mažumų teisinę padėtį, svarbu apžvelgti kokia yra bendra tautinė sudėtis Lietuvoje, Latvijoje bei Lenkijoje. Tam bus pasitelkti statistiniai duomenys. Remiantis šiais duomenimis būtina išsiaiškinti kokios tautinių mažumų grupės yra didžiausios, kokiuose regionuose labiausiai susitelkusios, su kuriomis iš jų susiję daugiausiai problemų ir kurioms iš jų valstybės turėtų skirti daugiausiai dėmesio. Tik įvertinus bendrą etninę situaciją bus galima nustatyti padėties rimtumą ir gilintis į valstybių vykdomą politiką tautinių mažumų atžvilgiu.

Pirmiausia bus apžvelgiama Lietuvos Respublikos padėtis tautinių mažumų atžvilgiu. Remiantis atnaujintais 2001 m. balandžio 6 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis 2005 m. mūsų šalyje gyveno 3 483 972 gyventojai. Surašymo metu buvo siekiama nustatyti kiek ir kokių tautybių žmonės gyvena Lietuvoje. Savo tautybę turėjo įrašyti pats apklausiamasis, tad visi duomenys parengti remiantis gyventojų pateikta informacija apie save.¹²

Pagal surašymo duomenis matyti, kad lietuviai sudaro 83,45 % visų gyventojų, lenkai – 6,74%, rusai – 6,31%, baltarusiai – 1,23%, ukrainiečiai – 0,65%, žydai – 0,12%, kitos tautybės – 0,55%, tautybės nenurodė 0,94% gyventojų.¹³ Kaip galime pastebėti iš statistinių duomenų, gausiausia etninė mažuma Lietuvoje yra lenkai, kiek mažesnės rusų ir baltarusių. Kitos tautybės sudaro nežymią dalį gyventojų (žiūrėti lentelę Nr.1).

¹² 2001 m. gyventojų surašymo rezultatai [Interaktyvus]. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1678>>.

¹³ 2001 m. gyventojų surašymo rezultatai [Interaktyvus]. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1678>>.

Lentelė Nr.1 Lietuvos gyventojai pagal tautybes¹⁴

	Visi gyventojai	Palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, %
Iš viso	3483972	100
Lietuviai	2907293	83,45
Lenkai	234989	6,74
Rusai	219789	6,31
Baltarusiai	42866	1,23
Ukrainiečiai	22488	0,65
Žydai	4007	0,12
Vokiečiai	3243	0,09
Totoriai	3235	0,09
Latviai	2955	0,08
Čigonai	2571	0,07
Armėnai	1477	0,04
Kitų tautybių	6138	0,18

Taigi, remiantis statistiniais duomenimis, galime teigti, kad Lietuvos visuomenės tautinė sudėtis nėra vienalytė. Be lietuvių, visuomenę sudaro dar daugiau nei šimto kitų tautybių atstovai. 2001 metų surašymo duomenimis Lietuvoje iš viso gyvena 115 tautybių gyventojų. Tai dar kartą įrodo, kad šis klausimas buvo ir yra aktualus, ir būtina jį nagrinėti, tam kad išvengtume įvairių problemų, susijusių su tautinių mažumų teisine padėtimi bei galimo Lietuvos visuomenės skilimo, jeigu tautinių mažumų klausimai nebus aktyviai sprendžiami.

1.2.1 Tautinės mažumos pagal Lietuvos regionus

Tautinės mažumos išsibarsčiusios po visą Lietuvos teritoriją, tačiau labai netolygiai – vienuose miestuose tautinių mažumų grupių labai daug, kitur didesnę dalį gyventojų sudaro lietuviai. Daugiausiai etninių mažumų yra įsikūrę Pietų ir Pietryčių Lietuvoje bei didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Skirtingą etninių mažumų grupių pasiskirstymą lėmė istorinės aplinkybės.

¹⁴ 2001 m. gyventojų surašymo rezultatai [Interaktyvus]. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1678>>.

Apskritis. Lyginant apskritis pagal lietuvių ir kitų tautybių gyventojus, pačios „lietuviškiausios“ apskritis yra Marijampolės ir Tauragės – lietuvių tautybės gyventojai ten sudaro daugiau nei 98 % gyventojų. Gana daug jų ir Telšių bei Panevėžio apskrityje- atitinkamai 97,8% ir 96,6%. Tuo tarpu žymiai mažesnė lietuvių dalis gyvena Klaipėdos apskrityje - 85%. Tai greičiausiai lemia faktas, jog Klaipėda yra uosto miestas, kur daug atvykėlių ir imigrantų. Dar mažiau lietuvių yra Utenos apskrityje – tik 78 %. Tačiau niekas negalėtų paneigti, kad pati heterogeniškiausia apskritis yra Vilniaus. Joje lietuvių yra šiek tiek daugiau nei pusė – 56,4%.¹⁵

Savivaldybės. Kai kurios savivaldybės ypatingai pasižymi tautinių mažumų įvairove. Kelių rajonų teritorijose gana koncentruotai gyvena rusai bei lenkai. Pavyzdžiui, Vilniaus rajone iš viso gyvena 40,5% nelietuvių tautybės gyventojų, iš jų – 48% lenkų, ir 35% rusų. Šalčininkų rajone gyvena net 89,5% kitų tautybių atstovų, iš jų – 89,9% lenkų. Švenčionių rajone – 47,5%, iš jų – 59,4% lenkų ir 28,7% rusų.¹⁶

Miestai. Margiausias etniniu požiūriu miestas, be abejo, yra Vilnius. Kaip jau minėta anksčiau, lietuviai čia sudaro 56,4% visų gyventojų, lenkai – 19%, rusai – 14,5%. Antras pagal tautinę įvairovę miestas – Klaipėda, kuriame lietuviai sudaro 85%, rusai – 21,6%, maždaug po 2-3% ukrainiečiai ir baltarusiai. Daugiausia nelietuvių tautybės asmenų gyvena Visagino mieste – net 83,9%. Iš jų didžioji dalis yra rusai – jie sudaro daugiau nei 67% visų nelietuvių tautybės Lietuvos Respublikos gyventojų. Tuo tarpu pats lietuviškiausias miestas yra Panevėžys – ten gyvena 114585 arba 96% lietuvių. Toliau eina Kaunas ir Šiauliai. Ten gyvena atitinkamai 93,9% ir 95,8% lietuvių tautybės asmenų.¹⁷

Kaip pastebime iš Statistikos departamento pateiktų visuotinio gyventojų surašymo duomenų, pačios margiausios tautiniu požiūriu sritys yra Pietų Lietuvoje, t.y. Utenos ir Vilniaus apskritis. Šalčininkų ir Vilniaus miestuose rajonuose lenkai sudaro daugumą gyventojų. Lietuviai šiose savivaldybėse sudaro tikrai mažąją dalį gyventojų. Rusai niekur nesudaro didžiosios daugumos, tačiau jų nemažai susitelkę Klaipėdoje, Zarasuose ir Trakuose. Lietuviai yra mažuma keliuose miestuose, tokiuose kaip Švenčionys ar Šalčininkai, tačiau pats problematiškiausias miestas yra Visaginas, kuriame didžiąją daugumą sudaro rusų tautybės gyventojai. Tokia situacija susiformavo dėl atominės energetikos. Iš buvusios Sovietų Sąjungos ir dabartinės Rusijos Federacijos atvyko nemažai atominės energetikos specialistų ir žmonių, ieškančių darbo šioje srityje.

¹⁵ 2001 m. gyventojų surašymo rezultatai [Interaktyvus]. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1678>>.

¹⁶ Žr. ten pat

¹⁷ Žr. ten pat

Taigi iš pateiktų duomenų matyti kuriems regionams reikėtų skirti daugiau dėmesio ir kur Lietuvos valstybė turėtų vykdyti aktyvesnę tautinių mažumų politiką.

1.2.2 Lenkijos Respublikos tautinė sudėtis

Lyginant mūsų šalies statistinius duomenis su Lenkijos valstybe, iškart matyti kokios skirtingos gyventojų tautinės kilmės atžvilgiu yra šios valstybės. Iš viso šalyje gyvena apie 38 622 660 gyventojų, o didžiausios mažumos yra vokiečiai, baltarusiai, ukrainiečiai, lietuviai bei žydai, bet jie pagal 2002 metų surašymą sudaro vos 3-4 % visų Lenkijos Respublikos gyventojų (Lentelė Nr.2).

Lentelė Nr. 2 Lenkijos gyventojų skaičius pagal tautybes¹⁸

¹⁸ „Minority languages in education in Poland [interaktyvus]. Mercator - education, 2007, [žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.mercator-education.org/minority-languages/eu-minorities/minority-languages-in-education-in-poland>>.

Kalbos	Viso	Procentai
Lenkų	36.963.000 – 37.352.000	95,7 – 96,7 %
Vokiečių	400.000 – 450.000	1,0 – 1,2%
Kašubų	300.000 – 350.000	0,8 – 1,3%
Ukrainiečių	250.000 – 300.000	0,6 – 0,8%
Baltarusių	200.000 – 250.000	0,5 – 0,6%
Romų	50.000 – 60.000	0,1%
Lietuvių	15.000 - 20.000	
Slovakų	15.000 - 20.000	
Rusų	13.000 – 15.000	
Armėnų	8.000 – 15.000	
Žydų	7.000 – 15.000	
Totorių	4.000 – 5.000	
Graikų	4.000 – 5.000	
Čekų	2.000	
Karaimų	200	
Bendras skaičius asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms	1.268.000 – 1.657.000	3,3 – 4,3%

Tačiau tai nereiškia, jog esant nedideliame tautinių mažumų atstovų skaičiui, nėra ir jokių problemų šioje srityje. Priešingai – problemos egzistuoja, o jų sprendimą būtent ir apsunkina tai, jog tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims dėl nedidelio jų skaičiaus dar sunkiau jas spręsti ir daryti įtaką, tarkim, politikoje. Pavyzdžiui, vienas iš aktualių klausimų yra religijos, nes dauguma lenkų vienintele teisinga religija laiko katalikybę, o kitas – ignoruoja.¹⁹ Taigi net ir tose šalyse, o konkrečiai – Lenkijoje, kur tautinės mažumos sudaro labai mažą gyventojų dalį, šis klausimas išlieka aktualus ir vertas dėmesio.

Be Lietuvos ir Lenkijos valstybių, bus analizuojama ir Latvijos tautinių mažumų teisinė padėtis. Taigi trumpai apie Latvijos tautinę sudėtį.

¹⁹ MIRONOWICZ, Antoni. *National minorities in Poland today* [interaktyvus]. 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: < http://www.slanko.com.pl/eseje_22.php>.

1.2.2 Latvijos Respublikos tautinė sudėtis

Iš viso Latvijos Respublikoje gyvena 2 259 673 gyventojų, iš jų – vos 59 % tikri latvių kilmės piliečiai. Didžiausia tautinė mažuma šioje respublikoje neabejotinai yra rusai. Jie sudaro daugiau nei 28 % visų Latvijos gyventojų. Kitų tautinių mažumų skaičiai nėra tokie įspūdingi – baltarusiai – 3,8 %, ukrainiečiai ir lenkai – po 2,4 %, lietuviai – vos 1,3 %. Detalesni skaičiai – žemiau pateiktoje lentelėje (Lentelė Nr. 3).

Lentelė Nr.3 Latvijos gyventojų tautinė sudėtis²⁰

Tautybė	Skaičius	Proc.
Latviai	1 351 659	59,8
Lietuviai	29 918	1,3
Estai	2 180	0,1
Baltarusiai	85 380	3,8
Rusai	634 953	28,1
Ukrainiečiai	54 764	2,4
Lenkai	55 527	2,4
Žydai	9 214	0,4
Kiti	36 078	1,7
IŠ VISO	2 259 673	100,0

Taigi apibendrinant, iš pateiktų duomenų matyti, jog visos lyginamajam tyrimui pasirinktos valstybės tautiniu požiūriu yra labai skirtingos, nepaisant to, jog visos trys yra kaimyninės šalys su panašia istorine praeitimi. Dėl šios priežasties jos ir buvo pasirinktos kaip lyginamojo tyrimo objektai,

²⁰ *Latvijos gyventojų tautinė sudėtis* [interaktyvus]. Latvijos Migracijos departamentas, 2006, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: < http://www.np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv >.

nes tai leidžia pastebėti kokios problemos egzistuoja minėtose šalyse, kaip skiriasi ar yra panašūs jų sprendimo būdai, ir, galų gale, ko šios valstybės galėtų viena iš kitos pasimokyti.

II. TAUTINĖS MAŽUMAS ATSTOVAUJANČIOS INSTITUCIJOS

2.1 Tautinės mažumas atstovaujantys institucijos Lietuvoje

Lietuvoje tautinės mažumos sudaro gana nemažą dalį gyventojų, taigi jų teises ir laisves turi būti ginamos taip pat aktyviai, kaip ir kitų lietuvių tautybės valstybės piliečių. Tai įgyvendinti padeda įvairios institucijos, kurių kompetencijoje yra etninių mažumų apsauga bei administravimas.

Tokias institucijas galima suskirstyti į kelias grupes pagal jų statusą – tai centrinės valdžios institucijos, savivaldybės bei nevyriausybines organizacijas.

Viena svarbiausių centrinės valdžios institucijų, įgyvendinančių etninių mažumų apsaugą, yra Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas (TMID) prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Savo ruožtu Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas 1991 m. siekdamas sudaryti sąlygas tautinių mažumų savimonei ir kultūrai ugdyti, įsteigė Tautinių bendrijų namus, kurie 2000 m. buvo įregistruoti kaip viešoji įstaiga. Tautinių bendrijų namuose įsikūrė 11 Lietuvos tautinių bendrijų visuomeninių organizacijų. Lietuvos Respublikos Seime tautinių mažumų klausimais rūpinasi Žmogaus teisių komitetas, o savivaldybėse gali būti įsteigtos tautinių mažumų komisijos. Su tautinių mažumų apsauga betarpiškai susijusios ir tokios įstaigos kaip Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Kultūros, Teisingumo ministerijos, taip pat Lygių galimybių kontrolierių tarnyba, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir kitos institucijos.

Pirmiausia darbe bus aptartos centrinės valdžios lygmens institucijos.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, įsteigtas 1989 m., formuoja ir įgyvendina valstybinę tautinių santykių darnumo politiką, kuri laiduoja Lietuvos tautinėms mažumoms galimybę išsaugoti tapatumą, skatina dalyvauti šalies visuomeniniame, kultūriniame bei politiniame gyvenime, didina skirtingų tautybių žmonių savitarpio supratimą, ragina gerbti įvairių Lietuvos tautų kultūras, papročius, religiją ir tradicijas.

Pagal TMID 2003 m. nuostatus²¹, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos įstatymais, kitais Lietuvos

²¹ Nutarimas „Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2003 02 14, Nr. 228

Respublikos Seimo priimtais teisės aktais, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, Respublikos Prezidento dekretais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Ministro Pirmininko potvarkiais, savo nuostatais ir kitais teisės aktais.

Pagal jau minėtus anksčiau TMID nuostatus, svarbiausi departamento uždaviniai yra „dalyvauti formuojant ir įgyvendinant valstybinę tautinių santykių darnumo politiką, laiduojančią Lietuvos Respublikos gyventojų, priklausančių tautinėms mažumoms, ir Rytų Lietuvos lietuvių teisėtą interesų ir poreikių tenkinimą, tautinio tapatumo saugojimą, taip pat sudarančią sąlygas jiems visapusiškai dalyvauti šalies visuomeniniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime, ugdyti jų pilietiškumą, toleranciją, nepakantumą tautinės nesantaikos kurstymui“.²²

Vykdydamas jam pavestus uždavinius, TMID atlieka daug įvairių funkcijų, kurių svarbiausios tautinių mažumų atžvilgiu yra šios:

- ❖ „apibendrina įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų tautinių mažumų klausimais taikymo praktiką, teikia pasiūlymus dėl įstatymų, kurių reikia valstybės tautinių mažumų politikai įgyvendinti ir suderinti su Europos Sąjungos teise, rengimo bei tobulinimo;
- ❖ analizuoja tautinių santykių raidą Lietuvos Respublikoje, rengia ir teikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl tautinių santykių politikos tobulinimo bei įgyvendinimo;
- ❖ kaupia, analizuoja ir apibendrina medžiagą apie tautinių mažumų būklę, tiria jų poreikius;
- ❖ rengia ir įgyvendina programas, padedančias spręsti tautinių mažumų kultūros, švietimo ir integracijos problemas;
- ❖ įgyvendina priemones, garantuojančias tautinių mažumų teisėtų interesų ir poreikių tenkinimą,²³

Tautinių mažumų ir išėivijos departamentui vadovauja generalinis direktorius, kurį priima į pareigas ir atleidžia Ministras Pirmininkas Lietuvos Respublikos Valstybės tarnybos įstatymo nustatyta tvarka. Generalinis direktorius yra pavaldus Ministrui Pirmininkui. Generalinis direktorius turi pavaduotojus, kurie tiesiogiai jam atskaitingi. Pirmasis generalinio direktoriaus pavaduotojas rūpinasi tautinių mažumų politika, tuo tarpu antrasis atsakingas už išėivijos lietuvių politiką.

²² Nutarimas „Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išėivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2003 02 14, Nr. 228

²³ Žr. ten pat

Departamentą sudaro Plėtros tarnyba, Personalo ir teisės tarnyba, Užsienio lietuvių skyrius, Finansų ir buhalterinės apskaitos skyrius, Bendrųjų reikalų skyrius ir Tautinių mažumų skyrius, kurį sudaro Etnopolitinių procesų analizės, Integracijos programų bei Rytų Lietuvos programos poskyriai. Prie departamento taip pat įsteigta daug įvairių įstaigų, kurios padeda rūpintis ir įgyvendinti Lietuvos valstybės politiką tautinių mažumų atžvilgiu. Labiausiai su tautinėmis mažumomis susiję Tautinių bendrijų namai, Kauno įvairių tautų kultūros centras, Romų visuomenės centras bei Tautinių mažumų šeštadieninės ir sekmadieninės mokyklos.

Bendra Tautinių mažumų ir išėivijos departamento struktūra pavaizduota schemeje (PRIEDAS NR.1)

Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas veikia ne vienas. Jis taip pat turi tris patariamuosius organus, kurie padeda jam vykdyti jam pavestus uždavinius tautinių mažumų apsaugos srityje. Patariamieji organai yra departamento kolegija, Tautinių bendrijų taryba bei ekspertų grupė prie tautinių mažumų ir išėivijos departamento. Kolegijoje svarstomi svarbiausi departamento veiklos klausimai, nustatomi pagrindiniai ir prioritetiniai uždaviniai įgyvendinant Lietuvos Vyriausybės programą. Tarybos tikslas – skatinti tautinių mažumų kultūros plėtotę, laiduojančią tautinio tapatumo ir savimonės išsaugojimą bei stiprinimą, savarankišką ir lygiavertį Lietuvos dalyvavimą pasaulio tautų kultūriniame gyvenime. Tuo tarpu ekspertų grupė rūpinasi įstatymų, jų projektų bei kitų teisės aktų, kuriuose numatoma spręsti etnines problemas ir teikti dėl jų pasiūlymus Tautinių mažumų ir išėivijos departamento vadovybei, analize, taip pat rengia rekomendacijas tautinių mažumų politikos strategijos klausimais.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Ši institucija buvo įsteigta 1999 metų gegužės 25 dieną, tačiau tuomet dar vadinosi Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, nes tyrė tik skundus dėl diskriminacijos dėl lyties. 2003 m. lapkričio 18 d. Seimui priėmus Lygių galimybių įstatymą²⁴, tarnybos kompetencija papildyta draudimo diskriminuoti dėl asmens amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ir etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų priežiūra, o pati įstaiga pavadinta Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba yra savarankiška institucija, atskaitinga Seimui.²⁵

2006 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gavo 20 skundų dėl diskriminacijos etninės priklausomybės pagrindu (2005 m. – 18 skundų), dar 7 skundai gauti dėl religinės diskriminacijos

²⁴ Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas, Žin., 2003, Nr. 114-5115

²⁵ *Diskriminacija dėl rasės ir etninės priklausomybės* [interaktyvus]. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt/news.php?strid=1539&id=1682>>.

(2005 m. – 2). Per 2006 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba nagrinėjo 135 galimus diskriminacijos atvejus. Skundai tautybės ar religijos pagrindu sudarė apie penktadalį visų tarnybos nagrinėtų diskriminacijos atvejų. Tai parodo vis dar nemažėjantį tautinių mažumų problemos mastą bei šios institucijos egzistavimo būtinumą.²⁶

Pasak Žmogaus teisių stebėjimo instituto direktoriaus Henriko Žukausko, kartu su lygių galimybių kontroliere koordinuojančio renginius ir seminarus įvairiomis diskriminacijos temomis, pastaraisiais metais užfiksuoti diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo atvejai atspindi visuomenės neigiamus stereotipus apie tam tikras rasines, etnines, religines ir socialines grupes. Labiausiai nemėgiama tautine grupe išlieka romai. Taip yra todėl, kad romai dažnai neturi jokios specialybės, dažnai įsitraukia į nusikalstamą veiklą, tampa narkotikų platintojais. Dėl to visuomenėje susidarė neigiamas romų įvaizdis, o tai dar labiau didina šią problemą. Taip pat pastebimai auga nepalankumas musulmonams bei pabėgėliams. Lietuvoje vangiai reaguojama ir neefektyviai nagrinėjami diskriminacijos bei neapykantos atvejai. Remiantis Socialinių tyrimų instituto duomenimis, nepakančiausi kitataučiams yra lietuviai.²⁷

Tačiau net ir esant tokiai institucijai, kuri nagrinėja skundus dėl tautinės diskriminacijos, ne visuomet tautinių mažumų atstovų teisės gali būti efektyviai apgintos. Tai iliustruoja konkretus lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje tirtas atvejis: į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą raštu kreipėsi V. S., kuri dirbo uždarojoje akcinėje bendrovėje valytoja ir patyrė diskriminavimą dėl etninės priklausomybės, nes ji yra romų tautybės. Kaip nurodoma skunde, V. S. įsidarbino valytoja, tačiau jai, kaip romei buvo mokamas mažesnis atlyginimas, nei buvo nustatytas darbo sutartyje, o pareiškus pretenzijas, kad jai mokamas per mažas atlyginimas, darbdavys pasakė, kad kaip „čigonei“ atlyginimas nėra mažas. Skunde taip pat buvo nurodyta, kad V.S. buvo verčiama po ligos rašyti prašymą išeiti iš darbo savo noru, priešingu atveju ji bus atleista už pravaikštą. Parašius prašymą išeiti iš darbo savo noru, darbdavys su ja neatsiskaitė, dalį darbo užmokesčio jis pasiliko sau kaip kompensaciją už nepadarytą įrašą darbo knygelėje. Nepaisant akivaizdžių teisės aktų, reglamentuojančių darbo santykius pažeidimų, vadovaujantis Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo

²⁶ *dėl rasės ir etninės priklausomybės* [interaktyvus]. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt/news.php?strid=1539&id=1682>>.

²⁷ Žr. ten pat

24 straipsnio 5 dalimi buvo nuspręsta nutraukti tyrimą, nes trūksta objektyvių duomenų diskriminacijos dėl tautinės priklausomybės faktui įrodyti.²⁸

Taigi, galima daryti išvadą, jog Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba dar negarantuoja, jog tautinės mažumos atstovui pateikus skundą, jo padėtis pasikeis į teigiamą pusę.

Ministerijos ir kitos tautinės mažumas atstovaujančios institucijos. Labiausiai su tautinių mažumų reikalais susijusios ministerijos yra Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Kultūros bei Teisingumo. Užsienio reikalų ministerija labiausiai prisideda prie tautinių mažumų teisių ir laisvių įtvirtinimo pasirašydama Konvencijas dėl tautinių mažumų apsaugos, įvairias tarptautines sutartis bei įstatymus, reglamentuojančius tautinių mažumų teisinę padėtį Lietuvos Respublikoje. Lietuva taip pat yra pasirašiusi ir ratifikavusi dvišales draugiškų santykių ir bendradarbiavimo sutartis su Lenkijos Respublika, Baltarusijos, Ukrainos Respublikomis, Rusijos Federacija. Jose šalys įsipareigoja rūpintis kitų šalių atstovų reikalais.

Kita svarbi institucija yra *Švietimo ir mokslo ministerija*. Ji rūpinasi tautinėms mažumos priklausančių asmenų išsilavinimu, organizuoja įvairias šeštadienines ir sekmadienines mokyklas ir kitokį tautinių mažumų ugdymą. Plačiau apie tautinių mažumų švietimą bus kalbama ketvirtoje dalyje.

Kultūros ministerija yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės institucija formuojanti ir įgyvendinanti valstybės kultūros politiką. Į šią sritį taip pat įeina ir tautinių mažumų kultūra, jų tradicijų ir papročių saugojimas. Taigi organizuodama kultūrinius renginius ir įgyvendindama įvairias programas, ši ministerija privalo atsižvelgti ne tik į lietuvių tautybės gyventojus, bet ir į tautinių mažumų poreikius.

Be ministerijų, su tautinėmis mažumomis yra ir daugiau susijusių institucijų, tokių kaip *Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komitetas*. Komiteto pagrindinės veiklos kryptys yra rengti ir svarstyti įstatymų bei kitų teisės aktų projektus bei pasiūlymus su piliečių teisių garantijomis ir Lietuvoje gyvenančių tautybių santykių reguliavimu susijusiais klausimais, taip pat teikti ministerijoms, valstybės institucijoms ir kitoms organizacijoms, Seimo komitetams rekomendacijas ir pasiūlymus piliečių teisių gynimo bei tautybių santykių gerinimo klausimais.

Prie tautinių mažumų apsaugos ir tapatumo išsaugojimo prisideda ir *savivaldybės*, tačiau labiausiai - tik tos, kurių teritorijoje gyvena daug kitataučių. Kaip jau buvo minėta anksčiau, savivaldybės sprendamos tautinėms mažumoms aktualius klausimus, gali sudaryti komisijas, kurių tikslas – spręsti

²⁸ *Diskriminacija dėl rasės ir etninės priklausomybės* [interaktyvus]. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt//news.php?strid=1539&id=1682>>.

problemas, susijusias su tautinių mažumų integracija, savitumo išlaikymu bei skirtingais religiniais įsitikinimais. Pavyzdžiui, Vilniaus savivaldybėje šiuo metu veikia Tautinių mažumų ir religijos reikalų komisija. Tačiau reikėtų pastebėti, kad tuo suinteresuotos ir rūpinasi tik didžiųjų Lietuvos miestų savivaldybės, kai tuo tarpu mažesniuose miesteliuose nėra nei sukurtų komisijų nei jų sudarymo nuostatų. Manau, kad sprendžiant tautinių mažumų integracijos klausimus, būtent savivaldybės turėtų imtis aktyvesnių veiksmų ir iniciatyvos, nes įvairius su tuo susijusius klausimus ir problemas lengviau spręsti savivaldybėse nei valstybės mastu, bandant tautinių mažumų atstovams patekti į Lietuvos Respublikos Seimą.

Siekiant geriau tenkinti Lietuvos tautinių mažumų poreikius, įsteigti *tautinių bendrijų visuomenės veiklos centrai* – Tautinių bendrijų namai Vilniuje, Visagino tautinių bendrijų centras, Alytaus tautinių mažumų kultūros centras, Kauno įvairių tautų kultūrų centras, panašų centrą artimiausiu metu numatoma įsteigti ir Klaipėdoje. Išnagrinėjus kitose valstybėse esančių panašių institucijų veiklą, paaiškėjo, kad ekonomine ir valdymo efektyvumo prasme jų veikla pasiteisina (Danija, Vokietija, Olandija ir t.t.). Toks modelis skatina institucijos atvirumą ir prieinamumą, atitinka modernios visuomenės poreikius. Tokių centrų veiklai užtikrinti būtina valstybės parama.²⁹

Lietuvoje taip pat yra tautinių mažumų *nevyriausybinė organizacijų*. 2004 m. pradžioje 22 tautybių asmenys buvo įsteigę 285 tautinių mažumų nevyriausybines organizacijas, iš jų 68 – rusų, 55 – lenkų, 31 – vokiečių, 26 – žydų, 23 – baltarusių ir kitos. Didžiuma jų puoselėja tautinį tapatumą, tautines tradicijas, papročius, kalbą ir religiją. Aktyvios tautinių mažumų nevyriausybinių organizacijos rengia respublikinius ir tarptautinius renginius, kooperuoja įvairių šaltinių lėšas, plečia veiklą, tačiau tokių organizacijų nedaug. Didžiosios jų veiklos sritis siaura, priemonės neįvairios, o kokybė menka. Tautinių mažumų organizacijoms trūksta informacijos apie galimybes gauti lėšų ir jas naudoti savo veiklai, alternatyvius finansavimo šaltinius ir ilgalaikės organizacijų strategijos plėtros perspektyvas.³⁰

2.2 Tautines mažumas atstovaujanti institucija Lenkijoje

Piliečių teisių komisaras (Ombudsmenas). Ši institucija buvo sukurta 1987 metais vykdyti Konstitucijoje numatytų pilietinių ir politinių teisių apsaugos priežiūrą. Ombudsmeną renka Seimas

²⁹ Tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metų programa, LR Vyriausybės 2004 06 08 nutarimas Nr. 703

³⁰ Žr. ten pat

penkerių metų kadencijai. Ombudsmenas prižiūri valstybės viešojo administravimo organus, tikrina individualius piliečių skundus, tiria nustatytus pažeidimus, teikia rekomendacijas viešajai valdžiai, taip pat gali teismuose ir tribunoluose atstovauti pažeidimų aukas. Ombudsmenas turi būti nešališkas tirdamas pažeidimus, bet jam yra draudžiama tirti baudžiamuosius nusižengimus.³¹

Be šių pagrindinių savo pareigų, ombudsmenas taip pat turi kompetenciją tam tikrais klausimais, susijusiais su tautinių mažumų teisėmis. 1998 metais buvo įsteigtas nepriklausomas departamentas, kurio tikslas – ginti tautinių mažumų teises. Didžioji dauguma visų gaunamų skundų yra susiję su romų tautybės asmenimis. Akivaizdu, jog romų problema egzistuoja ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir kitose šalyse, nepaisant šiai tautinei mažumai skiriamo itin didelio dėmesio. Trumpai tariant, ombudsmeno tarnyba pripažįsta, jog atsižvelgiant į jų socialinę ir ekonominę situaciją, romų tautinė mažuma su netiesiogine diskriminacija susiduria įvairiose gyvenimo srityse. Taigi, ši institucija padeda romų ir kitų tautinių mažumų nariams išvengti tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos ir iširti jau padarytus pažeidimus.³²

Seimo tautinių ir etninių mažumų komitetas. Šis Lenkijos Seimo komitetas buvo įkurtas 1989 metais Lenkijos Parlamente. Kaip įstatymų leidėjo, komiteto tikslas yra kurti ir vystyti teisinę bazę viešajai politikai, skirtai rūpintis tautinių ir etninių mažumų teisėmis. Tačiau nebuvo jokios vyriausybės institucijos, kuri įgyvendintų jau priimtus įstatymus, susijusius su tautinėmis mažumomis. Todėl Komitetas pats ėmėsi iniciatyvos. Jo nariai netgi lankėsi tose Lenkijos vietovėse kur gyvena daug tautinių mažumų atstovų, norėdami sužinoti bendrą realią situaciją. Daugeliu atveju šis Komitetas ėmėsi tiesioginių veiksmų, siekiant išspręsti bręstančius konfliktus tarp įvairių tautinių mažumų atstovų, tačiau net ir toks institucijos įsikišimas neišsprendė visų ginčų, kylančių dėl romų tautybės piliečių. Būtent šio Komiteto dėka buvo numatytas Tautinių mažumų įstatymo projektas, kurio nuostatos buvo aptartos su tautinių mažumų grupių lyderiais ir atstovais. Nepaisant to, jog ši institucija yra labai gerbiama visuomenėje dėl neuždelstų veiksmų, konfliktinėse situacijose, pasirodė, jog ji neadekvačiai tiria mažumų teisių pažeidimus ir diskriminuojančius įstatymus. Ši institucija efekyviausiai veikia sprendžiant tik problemas, susijusias su romų tautybės asmenimis.³³

Taigi, galima pasakyti, jog romų tautybės žmonės turi atskirą instituciją, kuri ypatingai rūpinasi jų teisių apsauga ir tiria jų pažeidimus. Tačiau kyla klausimas – o kas rūpinasi kitų tautinių mažumų

³¹ *Minority protection in Poland* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/poland/minority_poland.pdf>.

³² Žr. ten pat

³³ *Minority protection in Poland* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/poland/minority_poland.pdf>.

teisėmis? Situacija, kai viena mažumų grupe valstybė rūpinasi labiau negu kita, nėra normali ir šį klausimą reikia spręsti kuo skubiau, įsteigiant vieną bendrą instituciją, kuri neišskirtų jokios tautybės asmenų iš kitų tautinių mažumų tarpo ir užtikrintų vienodas teises visoms tautinėms mažumoms. Šiuo atžvilgiu Lietuvos tautinių mažumų ir išeivijos departamentas yra universali institucija, kuri rūpinasi visų Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų grupių problemomis, neišskirdama nei vienos iš jų. Tai teigiamas pavyzdys kitoms valstybėms, siekiančioms įkurti vieną specializuotą instituciją, kuri atstovautų visas tautines mažumas.

Kitos tautines mažumas atstovaujantios institucijos. Be aptartų aukščiau institucijų, egzistuoja dar daugiau, susijusių su tautinėmis mažumomis, kurios reguliuoja vieną ar kitą tautinių mažumų gyvenimo klausimą. Pavyzdžiui, Lenkijoje 1997 metais įkurta *tarpedpartmentinė tautinių mažumų grupė*. Į jos sudėtį įeina atstovai iš įvairių ministerijų ir departamentų. Deja, nei mažumos, nei savivaldybės neturi ten savo atstovų. Reikia pripažinti, jog tai nėra pagirtina, nes nesant sudėtyje tautinių mažumų atstovų, sudėtinga efektyviai spręsti klausimus, susijusius būtent su tautinėmis mažumomis, nežinant jų pozicijos ir nuomonės. Tą patį galima pasakyti ir apie savivaldybių atstovų nebuvimą. Savivaldybės yra viena iš prieinamiausių institucijų tiek tautinėms mažumoms, tiek kitiems asmenims, todėl jų atstovai turėtų būti kuo labiau susipažinę su piliečių reikalais. Bet koku atveju, šios grupės, kaip ir daugumos kitų institucijų, susijusių su tautinėmis mažumomis, pagrindinis uždavinys yra imtis veiksmų užkertant kelią tautinių mažumų teisių pažeidimams, taip pat skatinti visuomenės supratingumą tautinių mažumų ir jų kultūrų atžvilgiu.³⁴

Ne mažiau svarbūs yra *Tautinių mažumų kultūros departamentas* bei *Švietimo departamentas*. Pirmasis vykdo tautinių mažumų kultūros politiką, remia ir organizuoja įvairius kultūrinius renginius, skirtus tautinių mažumų atstovams ir pan. Šiuo metu jis bendradarbiauja su 45- 50 mažumų organizacijomis (asociacijomis, fondais, leidėjais ir pan.). Antrasis atitinkamai rūpinasi švietimu, organizuoja mokymą tautinių mažumų gimtąja kalba. Jis, priešingai negu Seimo tautinių ir etninių mažumų komitetas, yra orientuotas į visas tautines mažumas, išskyrus romus. Galima daryti išvadą, jog taip yra todėl, jog romų tautybės žmonėmis Lenkijoje jau ir taip pakankamai rūpinamasi, minėtas Komitetas saugo jų teises, tiria prieš juos padarytus pažeidimus, ir tai jau pakankamai gerai užtikrina jų teisių apsaugą.

³⁴ *Minority protection in Poland* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/poland/minority_poland.pdf

2.1 Tautines mažumas atstovaujančios institucijos Latvijoje

Latvijos Respublikoje praktiškai nėra jokios oficialios institucijos, kuri turėtų išskirtines pareigas ir kompetenciją rūpintis mažumų teisių apsauga, stebėti rasinę ir kitokią diskriminaciją ir bausti už tokius pažeidimus. Panašias funkcijas atlieka Valstybinė žmogaus teisių tarnyba (angl. National human rights office), tačiau tai nėra sisteminga ir efektyvi veikla, siekiant apsaugoti tautinių mažumų, o ypač – rusų tautinės mažumos, teises. Visa eilė nevalstybinių visuomeninių organizacijų atlieka mažumų teisių pažeidimų monitoringą, tačiau be jokios vyriausybės paramos.

Valstybinė žmogaus teisių tarnyba. Ši tarnyba buvo įsteigta 1995 metais kaip ombudsmeno tipo institucija, kuri savarankiškai priima sprendimus ir įgyvendina savo tikslus nepriklausomai nuo kitų institucijų. Šios tarnybos paskirtis yra teikti nemokamą teisinę pagalbą, nedelsiant imtis priemonių žmogaus teisių (tame tarpe ir diskriminacijos dėl tautybės) pažeidimo atveju, analizuoti teisės aktus, ir teikti visuomenei objektyvią informaciją apie asmens teises ir pareigas, kurias numato Latvijos įstatymų leidyba.³⁵

Žvelgiant iš praktinės pusės, pagrindinė šios institucijos veikla yra svarstyti individualius skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų, įskaitant ir skundus dėl valstybės tarnautojų padarytų pažeidimų. Žmogaus teisių tarnyba neturi jokių specializuotų programų pritaikytų tautinėms mažumoms. Nepaisant to, apie pusę šios tarnybos „klientų“ sudaro rusų tautinės mažumos atstovai. Deja, pasak statistinių ir kitokių duomenų, minėta tarnyba tik iš dalies įgyvendina savo tikslus. Todėl jos vietoje siūloma įkurti naują Ombudsmeno pareigybę. Reikia tikėtis, jog įsteigus šį etatą, tautinių mažumų teisių pažeidimų sumažės ir jie bus efektyviai šalinami.³⁶

Švietimo departamento Integracijos skyrius. Visi klausimai ir reikalai, susiję su tautinių mažumų mokyklomis yra svarstomi Švietimo departamento Integracijos skyriuje, kuris buvo įkurtas 1998 metų pabaigoje. Trys pareigūnai yra atsakingi už mažumų švietimo programų įgyvendinimą. Integracijos skyrius yra atsakingas už dvikalbio švietimo modelio mokyklose įgyvendinimą, taip pat koordinuoja latvių kalbos mokymą tautinių mažumų mokyklose, bei aprūpina mokymo priemonėmis mokyklas, kuriose diegiamas dvikalbis mokymo modelis.³⁷

³⁵ *Minority protection in Latvia* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/latvia/minority_latvia.pdf>.

³⁶ Žr. ten pat

³⁷ *Minority protection in Latvia* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/latvia/minority_latvia.pdf>.

Kitos tautinės mažumas atstovaujančios institucijos. Be jau paminėtų, yra ir kitų, su tautinėmis mažumomis vienaip ar kitaip susijusių, institucijų. Pavyzdžiui, Natūralizacijos komisija, įsteigta 1994 m. siekiant įgyvendinti Pilietybės įstatymo nuostatas. Be savo pagrindinių funkcijų, ši komisija vaidina svarbų vaidmenį vystant ir įgyvendinant valstybinę integracijos į visuomenę programą, kuri liečia ir tautinės mažumas, nes nepaisant siekių išsaugoti jų tautinį tapatumą, tokie asmenys privalo būti įtraukti į visuomenės gretas tam, kad nesijaustų atskirti, kitokie ir nejaustų diskriminacijos. Beje, ši institucija yra viena iš nedaugelio, kurių darbas Latvijoje nėra kritikuojamas. Taigi, galima pasidžiaugti, jog šioje srityje problemų nekyla.

Su tautinėmis mažumomis tam tikrose gyvenimo srityse susiduria ir dirba migracijos departamentas, švietimo ministras, įvairios nevyriausybinės organizacijos, visuomeninės asociacijos ir pan., tačiau jų veikla darbe nebus plačiau aptarinėjama.

Palyginus visų trijų valstybių institucijas, galima daryti išvadą, jog kiekviena iš šių valstybių stengiasi siekti Tautinių mažumų apsaugos pagrindų koncencijoje numatytų tikslų, steigdama atitinkamas institucijas, kurios padėtų įgyvendinti tiek minėtos Konvencijos, tiek šalies įstatymų nuostatas. Tačiau, kita vertus, palyginus visas aptartas institucijas, susidaro įspūdis, jog tik Lietuvos Respublikoje yra Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas, kuris apima visų tautinių mažumų grupių problemas, neišskirdamas nei vienos iš jų. Tiek Lenkijoje, tiek Latvijoje, labai didelis dėmesys skiriamas romų tautybės asmenims. Iš dalies, tai pagirtina, nes ši tautinių mažumų grupė yra viena silpniausių socialine ir ekonomine prasme. Kita vertus, jeigu institucija, kurios uždavinys – rūpintis teisių apsauga ir teikti pagalbą visoms tautinėms mažumoms, tai efektyviai atlieka tik vienos iš jų atžvilgiu (Lenkijos Seimo tautinių ir etninių mažumų komitetas), toks valstybės požiūris yra neteisingas ir netgi šiek tiek diskriminacinis. Taigi, apibendrinant, galima teigti, jog Lietuvoje įsteigtas, visoms mažumoms prieinamas, Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas yra vienas geriausių Lietuvos valstybės sprendimų šioje srityje.

III. TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISINĖ PADĖTIS

Tiek Lietuvoje, tiek kitose demokratinėse šalyse, kasdien priimama daug įstatymų, Vyriausybės nutarimų, įsakymų ir kitokių teisės aktų. Dalis jų skirta ir mūsų nagrinėjamos tautinėms mažumoms, jų teisių ir laisvių reglamentavimui ir apsaugai.

Bendrosios mažumų, apsaugos priemonės yra dviejų rūšių: 1) priemonės, siekiančios užkirsti kelią diskriminacijai t.y. asmenų ar grupių teisių paneigimui dėl etninių, kalbinių ar kitokių ypatumų, ir 2) specialiosios priemonės, kuriomis siekiama suteikti specialias teises mažumų grupėms, kad būtų išsaugota jų gimtoji kalba, kultūra, religija, nacionalinis savitumas bei tradicijos ir užtikrintas šių teisių įgyvendinimas. Pirmą, diskriminacijos prevencija, antra, specialių priemonių mažumoms apsaugoti įgyvendinimas, tėra du tos pačios problemos- lygių teisių garantijos visiems piliečiams- aspektai³⁸.

Lygių teisių garantiją visiems piliečiams šiuo atveju pirmiausia įtvirtina „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“. Tai pirmasis daugiašalis teisiškai privalomas tautinių mažumų bendrosios apsaugos dokumentas, kurį 1993 m. Vienoje vykusio valstybių ir vyriausybės aukščiausio lygio susitikimo išdavoje 1994 m. priėmė Europos Taryba. Konvencija nustato tikslus, kurių susitariančios šalys įsipareigoja siekti per savo vidaus įstatymus ir politiką. Apžvelkime pagrindinius iš jų.

3.1 Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos analizė

Viena svarbiausių Pagrindų konvencijos nuostatų yra draudimas diskriminuoti asmenis dėl priklausymo tautinėms mažumoms. Konvencija draudžia bet kokią tautinėms mažumoms priklausančių asmenų diskriminaciją prieš įstatymą ir nevienodos įstatymo apsaugą teikimą. Be to, šalys Konvencijos narės įpareigojamos užtikrinti, kad jų teisinėse sistemose nebus diskriminuojama tautinei mažumai priklausančių asmenų teisė kreiptis į žiniasklaidą. Apskritai tautinių mažumų teisės Konvencijoje suprantamos ne kaip privilegija, kurią valstybė gali savo nuožiūra suteikti tam tikroms grupėms, o kaip neatskiriama pagrindinių žmogaus teisių dalis. Kadangi formaliai lygus asmenų traktavimas dažnai dar nereiškia lygių galimybių suteikimo realiame gyvenime, Konvencija

³⁸ RUŽELYTĖ, O. *Tautinės mažumos. Teisinis aspektas // Pietryčių Lietuva: socialiniai teisiniai aspektai*, Vilnius, 1990 m.

nedraudžia “pozityviosios diskriminacijos”, kai mažumoms sudaroma palankesnė padėtis, jei tuo siekiama tikrosios (realiosios) asmenų lygybės visuomenėje. Kitaip sakant, kadangi vienas Konvencijos tikslų yra tikros asmenų lygybės siekis, nediskriminavimas ir vienodas elgesys negali būti vartojamas kaip mažumų nepripažinimo ir mažumų teisių neigimo pretekstas.³⁹

Kitas svarbus Pagrindų konvencijos bruožas - įpareigojimas sudaryti sąlygas, būtinas, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys galėtų puoselėti ir plėtoti savo kultūrą ir išsaugoti esmines savo savitumo dalis - religiją, kalbą, tradicijas ir kultūros paveldą. Todėl Konvenciją ratifikavusios valstybės privalo susilaikyti nuo tokios politikos ir veiksmų, kuriais būtų siekiama asimiliuoti tautinėms mažumoms priklausančius asmenis prieš jų valią. Priešingai, valstybės privalo skatinti pakantumą ir dialogą tarp kultūrų bei imtis veiksmingų priemonių, kurios skatintų abipusę pagarbą, supratimą ir bendradarbiavimą visų asmenų, kurie gyvena jų teritorijose, visų pirma švietimo, kultūros ir žiniasklaidos srityse, nepriklausomai nuo tų asmenų etninio, kultūrinio, kalbinio ar religinio savitumo.⁴⁰

Konvencijos rengėjai suprato, kad siekiant minėtų tikslų yra ypač svarbu, jog tautinėms mažumoms priklausantys asmenys galėtų laisvai, viešai ir plačiu mastu skleisti savo įsitikinimus ir kultūrą. Todėl Konvencija įsipareigoja pripažinti, kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę į žodžio laisvę apimančią pažiūrų laisvę ir laisvę gauti bei perduoti informaciją bei idėjas tautinės mažumos kalba be valstybinių institucijų įsikišimo ir nepaisant sienų. Šalys savo teisinėse sistemose įpareigojamos priimti reikiamas priemones, kurios palengvintų tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims pasinaudoti teise kreiptis į žiniasklaidą. Be to Šalys privalo netrukdyti tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims kurti ir naudoti savo spaudiniais ir kitomis žiniasklaidos priemonėmis. Kadangi mažumos kalba yra svarbus tautinių mažumų identiteto bruožas, yra svarbu, kad tautinės mažumos galėtų laisvai ir nevaržomai, raštu ir žodžiu, ja naudotis privačiame ir viešajame gyvenime. Tai ypač aktualu tose valstybės teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys. Todėl Konvencija įpareigoja ją ratifikavusias valstybes tautinių mažumų atstovams prašant ir jei toks prašymas atitinka realų poreikį, kiek įmanoma stengtis minėtiems asmenims sudaryti sąlygas tautinės mažumos kalbą vartoti bendraujant ir su administracinės valdžios institucijomis. Valstybės yra taip pat įpareigosios pripažinti kiekvieno tautinei

³⁹ *Tautinė ir kultūrinė įvairovė: Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis* [interaktyvus]. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=479&tid=495&PHPSESSID=ddfca5a81fe522293c6bf563e933242>>.

⁴⁰ Žr. ten pat

mažumai priklausančio asmens teisę savo mažumos kalba viešai pateikti ženklus, įrašus ir kitą privataus pobūdžio informaciją, taip pat oficialiai pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę savo pavardę (tėvo vardą) ir vardą (vardus) vartoti mažumos kalba. Tautinių mažumų kalbos ir kultūros išlikimui apskritai yra gyvybiškai svarbu turėti galimybę mokytis ir mokytis savo kalbos, istorijos, papročių ir tradicijų. Todėl Konvencija įpareigoja valstybių švietimo sistemose pripažinti tautinei mažumai priklausančių asmenų teisę steigti savo privačias švietimo ir mokymo įstaigas bei vadovauti joms, taip pat mokytis savo mažumos kalba. Tačiau tai nereiškia, kad tautinių mažumų atstovai neturėtų stengtis žinoti ir oficialiąja valstybės kalbą, todėl įpareigojimas mokytis oficialios kalbos negali būti laikomas mažumų teisių pažeidimu.⁴¹

Žinoma, jokia iš paminėtų Konvencijos mažumoms suteikiamų teisių negali būti suprantama kaip leidžianti dalyvauti veikloje, kuri prieštarautų pagrindiniams tarptautinės teisės principams ir ypač valstybių suvereniteto lygybės, teritorinio vientisumo ir politinės nepriklausomybės principams. Tautinių mažumų atstovai, kaip ir visi kiti valstybės gyventojai, privalo gerbti nacionalinius įstatymus ir kitų žmonių teises, visų pirma asmenų, kurie priklauso tautinei daugumai arba kitoms tautinėms mažumoms. Todėl Konvencijos suteikiamomis teisėmis privalu naudotis protingai ir nepiktnaudžiaujant.⁴²

Kad Konvencija netaptų deklaratyvus principų ir siekių rinkinys, yra numatytas jos įgyvendinimo priežiūros mechanizmas, kurio funkcionavimą garantuoja Europos Tarybos Ministrų Kabinetas. Po vienerių metų nuo prisijungimo valstybės privalo po metų pateikti ataskaitą apie priemones, kurių jos ėmėsi Konvencijai įsigaliojus. Vėliau ataskaitos teikiamos kas penkeri metai. Ataskaitoje turi būti nurodytos visos teisinės ir kitos priemonės, kurių imtasi siekiant Konvencijos nuostatų įgyvendinimo. Šias Konvencijas vertina Ministrų kabinetas, kuriam padeda iš pripažintų nešališkų tautinių mažumų teisių ekspertų sudarytas Patariamasis komitetas. Jie įvertina valstybių pateiktas ataskaitas ir nustato, ar buvo laikomasi įsipareigojimų bei teikia rekomendacijas. Valstybės rengdamos ataskaita dažniausiai konsultuojasi su mažumų atstovais, jų organizacijomis. Be to, kadangi Patariamasis komitetas yra nepriklausoma institucija, jis turi teisę ieškoti informacijos iš įvairių šaltinių. Todėl

⁴¹ *Tautinė ir kultūrinė įvairovė: Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis* [interaktyvus]. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=479&tid=495&PHPSESSID=ddfca5a81fe522293c6bf563e933242>>.

⁴² Žr. ten pat

tautinių mažumų organizacijos yra skatinamos pareikšti savo nuomonę apie mažumų padėti valstybėje bei rengti ir teikti alternatyvias ataskaitas.⁴³

Svarbu pažymėti, kad šiuo metu Konvencijos monitoringo procedūra yra teisinio, o ne teismo pobūdžio. Patariamojo komiteto nuomonė parengiama remiantis teisine analize, tačiau ši nuomonė valstybėms nėra privaloma. Žinoma, nereikia manyti, kad jei tai tik rekomendacinio pobūdžio nuomonė jos nėra laikomasi. Ministrų Kabinetas turi didelį politinį autoritetą, todėl valstybės yra linkusios į jo rekomendacijas atsižvelgti. Taigi, kol kas tautinėms mažumoms priklausantys asmenys neturi galimybių remtis Pagrindų konvencijos suteikiamomis teisėmis teismuose. Nors Europos žmogaus teisių teismo praktikoje buvo keletas šios srities bylų, tačiau visos jos buvo paremtos EŽTK, o ne Pagrindų konvencijos nuostatomis. Manoma, kad situacija keisis valstybėms ratifikavus ir pradėjus taikyti EŽTK 12 Protokolą Nr.12, kuris įtvirtins bendrąjį diskriminacijos draudimą, kadangi dabartinė EŽTK 14 straipsnio formuluotė Teismui nesuteikia daug galimybių ginti tautinių mažumų teises.⁴⁴

Lietuvos Respublika šią Konvenciją ratifikavo 2000 metų vasario 17 dieną. Ją taip pat yra ratifikavusios ir mūsų kaimynės Lenkija bei Latvija, todėl jos nuostatos yra bendros visoms trimis respublikoms ir privalo būti tinkamai vykdomos.

3.2 Konstitucijų analizė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje teigiama, kad „Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikejimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“⁴⁵ Šis straipsnis apibūdina mažumų lygybę daugumos ir kitų mažumų atžvilgiu. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos Konstitucija nesuteikia mažumoms jokių išskirtinių teisių, privilegijų, čia numatoma, jog įstatymai galioja visiems vienodai, už tuos pačius teisės pažeidimus arba nuopelnus – tos pačios įstatymų numatytos baudžiančios ar skatinančios sankcijos. Tai teisinis, metodologinis pagrindas, kuriuo remiantis kuriami visi kiti šią normą konkretinantys įstatymai. Pavyzdžiui, darbuotojų lygiateisiškumas, nepriklausomai nuo jų lyties, rasės, tautybės, pilietybės, politinių įsitikinimų, pažiūros į religiją ir kitų aplinkybių, nesusijusių su

⁴³ *Tautinė ir kultūrinė įvairovė: Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis* [interaktyvus]. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=479&tid=495&PHPSESSID=ddfca5a81fe522293c6bf563e933242>.

⁴⁴ Žr. ten pat

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014

dalykinėmis darbuotojų savybėmis, įtvirtintas Darbo sutarties įstatymo 2 straipsnio 6 punkte. Remiantis šiais motyvais draudžiama atsisakyti priimti asmenį į darbą.⁴⁶

Tokio požiūrio – neteikti tautinėms mažumoms jokių ypatingų privilegijų – laikosi dauguma demokratiškos valstybių. Tokios valstybės kaip Vengrija, Italija, Nyderlandai pabrėžia kolektyvines tautinių mažumų teises, t.y. tautinės mažumos traktuojamos kaip ypatingas teises turinčios grupės. Kita vertus, Bulgarijos, Rumunijos, JAV požiūriu, mažumoms nereikalingos kolektyvinės teisės, jas siūloma suvesti į asmens teisių klausimą.⁴⁷ Tokios pozicijos laikosi ir Lietuva. Būtent dėl to tautinių bendrijų organizacijos neturi išimtinės teisės kreiptis į teismą, remiantis 45 straipsniu. Tačiau manau, jog ši mūsų valstybės pozicija ganėtina diskutuotina, kadangi nesuteikiant teisės tiesiogiai kreiptis į teismą, tautinėms bendrijoms susiaurinamos jų teisės į valstybės užtikrinamų teisių apsaugą bei gynybą.

37 straipsnyje pripažįstama piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius. Terminas „tautinė bendrija“, pasak dr. K.Jovaišos, Konstitucijos 37 straipsnio prasme, atsižvelgiant į turinį, kuris jam suteikiamas, gali būti suvoktas dvejopai – pirma, kaip tautinės mažumos sinonimas. Būtent taip traktuoja tautinę bendriją Konstitucinis Teismas savo išvadoje dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Čia teigiama, jog „tautinių mažumų narių teisės <...> įtvirtintos Konstitucijos 37 ir 45 straipsniuose“⁴⁸. Antra vertus, kaip teigia dr. K.Jovaiša „Konstitucijos komentaro“ I dalyje, tautinė bendrija – tai tautinė visuomeninė organizacija. Mat kiekvienas rusas, lenkas, kitos nelietuvių tautybės Lietuvos pilietis, laikantis save būtent tokios tautybės asmeniu, paprastai sutapatina save su rusų, lenkų, kita tautine mažuma, tačiau ne kiekvienas jų priklauso tokios tautybės pagrindu susikūrusiai visuomeninei organizacijai.

45 straipsnyje nurodoma, kad „Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai. Tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą.“⁴⁹

⁴⁶ JOVAIŠA, K. *Konstitucijos komentaras*, Teisės institutas, 2000 m., I dalis, p.217

⁴⁷ ČEPULKAUSKAITĖ, I. *Dauguma- mažuma: etniniai santykiai šiuolaikinėje valstybėje* [interaktyvus]. Vilnius: Internetinis žurnalas Sociumas, 1998, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/lit/Nr3/mazumos.asp>>.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 01 24 nutarimas “Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014

Pasak prof.dr.E.Šileikio „, gretinant teritorinę ir tautinių bendrijų savivaldą svarbus Konstitucijos 45 str. 2 d. („Tautinėms bendrijoms valstybė teikia parama“) ir 120 str. 1 dalies („Valstybė remia savivaldybes“) ryšys. Jis perša mintį, kad valstybė, kaip „teritoriškai viešpataujantis“ socialinis junginys, konstituciškai įpareigota ne tik formaliai pripažinti, bet ir materialiai remti kitus socialinius junginius – tautines bendrijas ir teritorines vietas gyventojų bendruomenes. Šiuo požiūriu, pasak autoriaus, galima, pvz., suprasti ir pateisinti Vyriausybės 2000 m. liepos 1 d. nutarimu Nr. 759 patvirtintą Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000 – 2004 metų programą.⁵⁰ Pritačiau prof. E.Šileikio nuomonei, kad ši integracijos programa tikrai neskatina antikonstitucinės asimiliacijos ir kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė padarė teisingą žingsnį, priimdama tokio pobūdžio programą. Tačiau yra kita problema – geros idėjos dažnai nėra tęsiamos toliau. Šiuo metu minėta integracijos programa jau nebegalioja, tą galima numanyti iš jos pavadinimo, tuo tarpu nauja dar nėra sukurta.

Lenkijos Respublikos Konstitucijoje tautinėms mažumos skirtas atskiras straipsnis, kuriame teigiama, jog tautinių ir etninių mažumų atstovai turi visišką laisvę palaikyti ir vystyti savo kalbą, tradicijas, papročius bei savitą kultūrą. Antroje 35 Konstitucijos straipsnio dalyje įtvirtinama teisė steigti savo švietimo ir kultūros institucijas, taip pat įstaigas, skirtas religiniam identitetui išsaugoti.⁵¹

Lenkijos Konstitucija apriboja mažumų teisių apsaugą tiems asmenims, kurie turi Lenkijos pilietybę, tuo pat metu numatydamą apsaugą užsieniečiams (56 str.). „Tautinių mažumų“ samprata, kuri naudojama Konstitucijos tekste, liečia tuos asmenis, kurie tapatina save su tauta, gyvenančia savo valstybėje, tuo tarpu sąvoka „etninės mažumos“ apibūdina tuos žmones, kurie nesieja savęs su konkrečia valstybe ar jos teritorija. Tiesiogiai ar netiesiogiai, tautinių mažumų padėtį reguliuoja ir kiti Lenkijos Konstitucijos straipsniai. Pavyzdžiui, 13 str. draudžia politinėms organizacijoms kurstyti rasinę ar tautinę neapykantą, 53 str. – įtvirtina tikėjimo ir religijos laisvę, o 58 str. suteikia teisę vienytis į asociacijas.⁵²

Ryšiausias skirtumas tarp Lietuvos ir Lenkijos Konstitucijų yra tai, jog Lietuvoje naudojamas ne „tautinių mažumų“, o „tautinių bendrijų“ terminas, be to, visos Lenkijos tautinių mažumų pagrindinės teisės ir laisvės sutalpintos į vieną straipsnį ir apibrėžtos aiškiau negu, kad Lietuvos Konstitucijoje, kurioje apie tautines bendrijas užsimenama keliuose skirtinguose straipsniuose, todėl tenka pasitelkti sisteminį metodą, aiškinant ir interpretuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos normas.

⁵⁰ ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvioji konstitucinė teisė*, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003 m., p.264

⁵¹ Lenkijos Respublikos Konstitucija, 1997 m.,

Interneto prieiga <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

⁵² LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m.

Tuo tarpu Latvijos Respublikos Konstitucijoje tautinėms mažumoms skirtas taip pat tik vienas straipsnis, susidedantis vos iš vieno sakinio: „ asmenys, priklausantys tautinėms ar etninėms mažumoms, turi teisę saugoti ir vystyti savo kalbą, tautinį bei kultūrinį identitetą“.⁵³ Reikia pastebėti, jog Latvijos pagrindiniame įstatyme tautinių mažumų teisės apibrėžtos siauriausiai ir tekste kalbama tik apie kelias gyvenimo sritis. Skirtingai nuo kitų kaimynių, nėra numatyta teisė steigti savo institucijas, taip pat teisė vienytis į bendrijas ir pan. Paradoksalu, turint omeny, jog Latvijoje tautinės mažumos sudaro beveik pusę visų šalies gyventojų. Galima padaryti išvadą, jog šalyje, kur gyvena didžiausias procentas tautinių mažumų atstovų, deja, jų teisių ir laisvių reglamentavimas pagrindiniame šalies įstatyme yra bene skurdžiausias. Kita vertus, prieš darant galutines išvadas, derėtų paanalizuoti kaip interpretuojamas minėtas Konstitucijos straipsnis ir, kaip vykdomas šios normos įgyvendinimas praktikoje. Tai padės padaryti žemesnės galios teisės aktų – įstatymų – analizę.

Kalbant apie įstatymus, susijusius su tautinių mažumų teisine padėtimi ir reglamentuojančius bei garantuojančius jų teisių ir laisvių apsaugą, reikėtų paminėti Tautinių mažumų, Pilietybės, Valstybinės kalbos, Švietimo, Asociacijų, Visuomenės informavimo, Religiniių bendruomenių ir bendrijų, Politinių partijų ir netgi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymus. Šie teisės aktai reglamentuoja tautinių mažumų teisinę padėtį Lietuvoje. Apžvelgsime kelis iš jų bei palyginsime su kaimyninių valstybių įstatymais.

3.3 Valstybių priimtų įstatymų analizė

Tautinių mažumų įstatymas. Šis dar 1991 metais Lietuvoje priimtas įstatymas draudžia bet kokią diskriminaciją tautinių mažumų atžvilgiu. Lietuvos Respublika tautinėms mažumoms garantuoja:

- ❖ „ teisę į valstybės paramą ugdyti tautinę kultūrą ir švietimą;
- ❖ teisę mokytis gimtąja kalba, sudarant sąlygas turėti ikimokyklinės įstaigas, pamokas ir bendrojo lavinimo mokyklas, taip pat grupes, fakultetus ir filialus aukštosiose mokyklose, rengiančiose auklėtojus, mokytojus bei kitus tautinių bendrijų poreikiams tenkinti reikalingus specialistus;
- ❖ teisę į spaudą ir informaciją gimtąja kalba;

⁵³ Latvijos Respublikos Konstitucija, 1998 m.,
Interneto prieiga http://www.saeima.lv/LapasEnglish/Constitution_Visa.htm

- ❖ teisę išpažinti bet kurią religiją ar neišpažinti jokios, atlikinėti gimtąją kalbą religines apeigas bei nacionalinius ritualus;
- ❖ teisę jungtis į tautines kultūros organizacijas;
- ❖ teisę į kultūrinius ryšius su tautiečiais už Respublikos ribų;
- ❖ teisę būti atstovaujamiems visų pakopų valstybinės valdžios organuose, remiantis visuotinių, lygių ir tiesioginių rinkimų principais;
- ❖ teisę visų tautybių Lietuvos piliečiams eiti bet kurias pareigas valstybinės valdžios ir valdymo organuose, įmonėse, įstaigose bei organizacijose.“⁵⁴

Labai svarbus 8 šio įstatymo straipsnis, kuriame įtvirtinta, jog kiekvienas pilietis gali laisvai pasirinkti savo tautybę pagal kurio nors iš tėvų tautybę. Čia taip pat numatyta, kad niekas negali būti verčiamas įrodinėti ar atsisakyti savo pilietybės.

Tačiau šis tautinių mažumų įstatymas galios nebelabai ilgai, nes turėtų įsigalioti naujas įstatymo projektas, kuris buvo pradėtas ruošti dar 2005 metais. Projekte įtvirtinti tie patys principai, tačiau nuo dabar galiojančio įstatymo jis skiriasi tuo, jog yra apibrėžtos tautinių mažumų, o taip pat – asmenų, priklausančių tautinei mažumai, sąvokos. Iš šių sąvokų galima suprasti, jog asmuo turi teisę pats pasirinkti ar jis nori priklausyti tautinei mažumai ar ne. Paliekama galimybė žmogui tapatinti save ir su tautine dauguma. Manau, kad tai teisingas įstatymų leidėjo žingsnis, tačiau pagrindinė problema yra tai, jog įstatymų priėmimas yra gana ilgas procesas (pastarasis jau bus ruošiamas apie 3 metus), tuo tarpu galiojant dabartinei įstatymo redakcijai, ne visos nuostatos atitinka realią padėtį, o blogiausia tai, jog nesant tikslaus „tautinių mažumų“ apibrėžimo, kiekvienas šią sąvoką gali interpretuoti skirtingai ir dėl to gali pasitaikyti tokių atvejų, kai tautinių mažumų atstovai nebus pripažinti esantys tautine mažuma ir, pavyzdžiui, nebus apginta jų teisė į diskriminacijos draudimą tautybės atžvilgiu.

Lenkijoje situacija praktiškai analogiška – šiuo metu ruošiamas naujas Tautinių mažumų įstatymo projektas, kuriame įtraukta ir jau anksčiau darbe minėta tautinių mažumų sąvoka: „tautinė mažuma – tai skirtingos kilmės grupė, tradiciškai gyvenanti Lenkijos Respublikos teritorijoje ir sudaranti mažumą kitų gyventojų atžvilgiu, kuri apibūdinama kaip siekianti išlaikyti savo kultūrą, tradicijas, kalbą, tautinę ir etninę savimonę“.⁵⁵ Kaip ir mūsų šalies, taip ir Lenkijos tautinių mažumų įstatymo projekte numatyta ginti kiekvieno asmeninį apsisprendimą priklausyti tam tikrai tautinei mažumai.

⁵⁴ LR Tautinių mažumų įstatymas, 1991 01 29, Nr. XI-3412, Žin., 1991, Nr. 4-117

⁵⁵ LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m.

Kitaip tariant, asmuo negali būti verčiamas tapatinti save su tautine mažuma, jeigu pats to nenori. Taip pat reglamentuojama visų piliečių, priklausančių tautinėms mažumoms, lygybė prieš įstatymus. Reikia pripažinti, jog tai gana neįprastas įstatymo leidėjo sprendimas vieną pagrindinių teisinės valstybės principų įtvirtinti specialiaame įstatyme. Tačiau šis principas užtikrina lygias teises tiek rusų, tiek lietuvių, tiek romų tiek kitoms tautinių mažumų grupėms ir neišskiria nei vienos iš jų, nepriklausomai nuo jų skaičiaus. Dėl šios priežasties ši norma pateisina savo būtinumą.

Dauguma kitų šio įstatymo projekto straipsnių sutampa su Lietuvoje rengiamo projekto idėjomis. Be teisės saugoti ir vystyti savo kultūrą, papročius ir tautinį identitetą, čia įtvirtintos ir tokios teisės kaip jungtis į asociacijas taikiais tikslais, praktikuoti savo religiją, naudoti savo gimtąją kalbą tiek privačioje, tiek viešojoje aplinkoje ir t.t. Tačiau negalima nepaminėti straipsnio, kuriame įtvirtinta teisė rašyti savo vardus ir pavardes tautinių mažumų kalba (taip kaip jos tariasi ir rašosi gimtąja kalba). Įstatymo projekte nenumatyta ar tai gali būti daroma tik asmeniniame gyvenime, ar ir oficialiuose dokumentuose ir pasuose. Taigi, vadovaujantis principu „leidžiama tai, kad nedraudžiama“, galima daryti išvadą, jog, skirtingai nuo Lietuvos, Lenkijos įstatymų leidėjai suteikia tautinių mažumų atstovams rašyti savo pavardes originalia kalba visuose oficialiuose dokumentuose, tame tarpe ir pasuose. Lietuvos įstatymų leidėjų ir teismų pozicija šiuo klausimu plačiau bus aptariama ketvirtajame darbo skyriuje.

Latvijos Respublikoje tautinių mažumų įstatymą atstoja įstatymas „Dėl neribotų teisių į kultūrinę Latvijos tautinių ir etninių mažumų autonomiją“, kuris buvo priimtas dar 1991 kovo 19 d. Aukščiausiosios Tarybos. Jis galioja iki šiol ir reguliuoja pagrindines tautinių mažumų gyvenimo sritis, teises ir laisves. Pagrindinės teisės numatytos šiame įstatyme yra:

- ❖ Teisė vienytis į organizacijas ir asociacijas (5 str.);
- ❖ Tiesė patiems steigti ir organizuoti švietimo institucijas (10 str.);
- ❖ Teisė steigti savo masines visuomenės informavimo priemones (13 str.);
- ❖ Teisė naudotis mokesčių lengvatomis (14 str.);

Pastarosios dvi teisės yra naujos, lyginant su Lietuvos ir Lenkijos įstatymais. Prisiminus jau analizuotą Lietuvos Respublikos Konstituciją, tautinėms mažumoms neteikiamos jokios privilegijos ir lengvatos. Tuo tarpu Latvija labiau rūpinasi tautinių mažumų finansine gerove, nes konkrečiai įvardijama teisė į mokesčių lengvatas. Tai nenuostabu, prisiminus, jog tautinėmis mažumomis galima laikyti praktiškai pusę Latvijos gyventojų. Kita vertus, gali kilti abejonės ar taip nėra skriaudžiami

latvių kilmės gyventojai. Tačiau iš tiesų taip nėra, nes minėtame įstatyme taip pat įtvirtinta, jog tautinių mažumų teisės negali viršyti „paprastų“ asmenų teisių.

Apibendrinant, visose analizuojamose šalyse pagrindiniai įstatymai, skirti klausimams dėl tautinių mažumų reguliuoti, yra iš dalies panašūs, bet tikrai ne identiški, kaip dažnai pasitaiko kaimyninėse valstybėse. Taigi, galima atmesti prielaidą, jog šios valstybės kuria įstatymus tiesiog „nusirašydamos“ juos nuo kaimyninių šalių (tokie atvejai, reikia pripažinti, pasitaiko pakankamai dažnai).

Švietimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas tautinių mažumų atžvilgiu svarbus tuo, jog visų pirma, įtvirtina lygias galimybes į mokslą (5 str.): „švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują“.⁵⁶ Antra - galimybę savivaldybėms laiduoti mokymąsi atitinkamos tautinės mažumos gimtąją kalba, jeigu toje vietovėje gyvena daug tokios mažumos atstovų ir jeigu to prašo bendruomenė (28 str.)⁵⁷

Latvijos švietimo įstatymas buvo priimtas 1998 metais ir pasižymi tuo, jog užtikrina galimybę tautinėms mažumoms išsaugoti savo tautinį identitetą ir tuo pačiu sklandžiai integruotis į visuomenę. Įstatyme taip pat numatyta, jog valstybės finansuojamą vidurinį išsilavinimą Latvijoje galima gauti aštuoniomis kalbomis – rusų, lenkų, žydų, ukrainiečių, estų, lietuvių, romų ir baltarusų.⁵⁸ Tokia galimybė egzistuoja tikrai ne kiekvienoje šalyje ir rodo gana pažangų valstybės požiūrį į tautinių mažumų teisės į mokslą užtikrinimą.

Kitokia padėtis vyrauja Lenkijos Respublikoje, kur mokymasis ne lenkų kalba sukelia daug problemų, dėl specialių mokyklų stokos. Švietimo ministro pastangos ir finansinė valstybės parama kelis kartus net baigėsi nedideliais konfliktais tarp lenkų ir tautinių mažumų atstovų. Taip yra todėl, kad šioje valstybėje nėra tinkamai įstatymais sureguliuota švietimo sistema. Nors Švietimo įstatymas Lenkijoje taip pat yra priimtas ir įtvirtina nuostatą, jog viešosios mokyklos privalo suteikti mokiniams galimybę išsaugoti savo tautinį, etninį, kalbinį ir religinį identitetą, o taip pat ir išmokti savo gimtosios kalbos, istorijos ir kultūros. Minėtas įstatymas numato ir religinio švietimo idėją valstybinėse

⁵⁶ LR Švietimo įstatymas, 2006 06 13, Nr. I-1489, Žin., 1991, Nr. 23-593

⁵⁷ Žr. ten pat

⁵⁸ *Minority education in Latvia*. [interaktyvus]. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2007, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: < <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/4641/4642/4643/>>

mokyklose. Tačiau tai nėra absoliuti teisė – atitinkamos religijos pagrindai gali būti dėstomi tik, jeigu susidaro didesnė nei 7 mokinių grupė.

Taigi apibendrinant, galima pasakyti, jog Lenkijoje tautinių mažumų švietimo galimybės yra šiek tiek apribotos ir ne tokios pažangios kaip Latvijoje, tačiau negalima teigti, jog valstybė tuo nesirūpina, nes bet koku atveju švietimas yra prieinamas, o įstatymai – tobulinami.

Kalbant apie tautines mažumas, tiek Lietuvoje, tiek ir mūsų kaimyninėse valstybėse sukurta gana vientisa ir nuosekli tautinių mažumų teisių apsaugos įstatyminė bazė, tačiau kintanti šalių tarptautinė padėtis – narystė NATO ir Europos Sąjungoje, tautinių santykių raida sudaro sąlygas tobulinti teisės aktus, susijusius su tautinių mažumų teisėmis. Reikia tobulinti galiojančius įstatymus, susijusius su pilietybe, tautinių mažumų teisėmis ir gimtosios kalbos vartojimu.⁵⁹

Kita vertus, vien įstatymų nepakanka norint užtikrinti lygias teises lietuvių ir kitų tautybių piliečiams. Norint juos efektyviai įgyvendinti būtini poįstatyminiai teisės aktai, kurie padėtų parinkti reikiamas priemones ir būdus. Jie bus plačiau aptarti ketvirtoje darbo dalyje, kur bus kalbama apie tautinių mažumų teises ir laisves atskirose gyvenimo srityse.

⁵⁹ Nutarimas „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metų programos patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2004 06 08, Nr. 703

IV. PAGRINDINĖS TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ APSAUGOS SRITYS

Tautinių mažumų teisės traktuojamos kaip žmogaus teisės, pagal kurias sprendžiama, kiek valstybė yra demokratiška. Lietuvos bei jos artimiausių kaimynių – Lenkijos ir Latvijos- tautinėms mažumoms, laikantis konsitucijų, tarptautinių dokumentų, įstatymų ir kitų teisės aktų, suteiktos gana plačios teisės įvairiose gyvenimo srityse. Aptarsime pagrindines sritis, kurios ypač aktualios tautinėms mažumoms, ir panagrinėsime kokios pagrindinės problemos kyla tautinių mažumų atstovams dalyvaujant visuomenės politiniame, socialiniame bei kultūriniame gyvenime.

4.1 Tautinių mažumų teisės politiniame gyvenime

Svarbiausias kiekvienos valstybės interesas – užtikrinti visų visuomenės narių lojalumą valstybei. Tai galima padaryti, aktyviai traukiant mažumas į politiką, suteikiant joms teises ir laisves, arba traukiant iš mažumų, kad jos savanoriškai prisiimtų visus valstybės piliečiams keliamus reikalavimus. Valstybės siekis sukurti etniškai homogenišką valstybę, skatinant įvairių etninių grupių asimiliaciją su vyraujančia kultūra, leistų ateity išspręsti lojalumo problemą, tačiau iš kitos pusės, neatsargi, pernelyg „spaudžianti“ tokio pobūdžio politika gali išprovokuoti tų grupių politinį nelojalumą, skatinti tarptautinės visuomenės pasipiktinimą. Todėl dauguma valstybių, tarp jų ir Lietuva, linksta prie integruotos, įtrauktos į visuomenės gyvenimą tautinės mažumos sampratos.⁶⁰

Taigi, visi Lietuvos Respublikos piliečiai, priklausantys tautinėms mažumoms, turi tokias pat politines teises, kaip ir lietuvių kilmės piliečiai. Pilietybę turi dauguma Lietuvoje gyvenančių nelietuvių kilmės asmenų, tik tai dalis romų tautybės asmenų jos dar neturi, kadangi dėl nežinojimo ar kitokių priežasčių nespėjo jos įgyti supaprastinta tvarka, pagal anksčiau galiojusius Lietuvos pilietybės įstatymus. Be to, pagal „Lietuvos Respublikos rinkimų įstatymą“ tautinėms mažumoms priklausantys piliečiai turi aktyviąją ir pasyviąją rinkimų teises, gali balsuoti už sau priimtinus kandidatus ir iškelti savo kandidatūrą. Taip pat turi teisę lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, eiti bet kokias pareigas valstybinės valdžios ir valdymo institucijose, įmonėse, įstaigose ir organizacijose. Tautinių mažumų partijoms galioja toks pats kaip ir visoms kitoms partijoms 5% (koalicijoms – 7%) rinkiminių

⁶⁰ ČEPULKAUSKAITĖ, I. *Dauguma- mažuma: etniniai santykiai šiuolaikinėje valstybėje* [interaktyvus]. Vilnius: Internetinis žurnalas Sociumas, 1998, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/lit/Nr3/mazumos.asp>>.

slenkstis rinkimuose į Lietuvos Respublikos Seimą. Lietuvos Respublikos rinkiminė praktika rodo, kad pagrindinių Lietuvos tautinių mažumų (lenkų ir rusų) politinės partijos, niekada negauna daug mandatų Seimo rinkimuose, tai susiję su tuo, kad jų elektoratas yra labai nedidelis, o ir tas pats nepasižymi aktyvumu. Kitokia situacija yra savivaldybių rinkimuose, savivaldybėse, kur vyrauja viena ar kita mažuma, atitinkamai ir gaunamų mandatų skaičius skiriamas tų tautinių mažumų atstovams yra didesnis, tai įtakoja ir tai, kad čia tautinės mažumos daug aktyviau dalyvauja rinkimuose.

Turint omeny bendrą tam tikroms tautinėms mažumoms priklausančių gyventojų skaičių, minėta įstatymo nuostata dėl rinkiminio slenksčio riboja etninių partijų galimybes pakliūti į Seimą, tačiau, kaip parodė Europos žmogaus teisių teismo praktika, išimčių tautinių mažumų partijoms rinkiminiuose įstatymuose nustatymas gali paskatinti tokių partijų steigimą vienu tikslu – siekiant išvengti rinkiminio barjero.⁶¹

Kita vertus, šiai M.Lankausko nuomonei taip pat galima paprieštarauti, nes šis ribojimas sukelia abejingumą ir nenorą tautinių mažumų atstovų dalyvauti rinkimuose. O nedalyvaudami rinkimuose, taip pat praranda galimybę atstovauti savo atitinkamas tautinių mažumų grupes, inicijuoti teisės aktų leidybą, tobulinimą, kurie galėtų suteikti tautinėms mažumoms tas teises, kurių trūksta, taip pat užpildytų dabar egzistuojančias teisės spragas, padėtų įgyvendinti dabar egzistuojančias, tačiau deklaratyvias teisės normas.

Lenkijos įstatymai šiuo atžvilgiu labai skiriasi nuo Lietuvos. Rinkimų į Lenkijos Seimą įstatymas numato tam tikrų lengvatų tautinių mažumų partijoms. Pavyzdžiui, jie yra atleisti nuo 5% rinkiminio barjero. Tačiau taip yra ne visais atvejais. Be minėto įstatymo, egzistuoja ir kitas, reglamentuojantis savivaldos rinkimus. Pastarasis nenumato jokių privilegijų ar pirmenybių tautinių mažumų atstovams. Tautinėms mažumoms priklausantys asmenys Lenkijoje yra išblaškyti po visą šalį ir tai tikrai nepadedą jiems laimėti vietų Parlamente. Galima teigti, jog tik vokiečių tautinės mažumos organizacijos Silezijoje bei baltarusių tautinių mažumų atstovai, pasinaudodami teikiamomis privilegijomis, gali laimėti kažkiek vietų Parlamente. Kitų mažumų atstovai praktiškai neturi jokių šansų laimėti rinkimus savo jėgomis. Taigi būtent dėl šios priežasties jų atstovai dažniausiai įrašomi į kitų kandidatuojančių partijų sąrašus.⁶²

Kalbant apie Latvijos politinį gyvenimą, tai labiausiai aktualus klausimas didžiausiai iš visų Baltijos valstybių tautinei mažumai – rusams (ji sudaro 28 % visų Latvijos gyventojų). Tačiau didelė dalis iš

⁶¹ LANKAUSKAS, Mindaugas. *Tautinių mažumų teisės*, Vilnius, 2005 m, p.296

⁶² LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m., p. 25

jų- apie 18 % - neturi Latvijos pilietybės (taip pat ir jokios kitos šalies) ir gyvena su „ nepiliečio“ pasu, kuris suteikia teisę gyventi šalyje ir visą socialinį aprūpinimą, tačiau neleidžia balsuoti nei vietos nei nacionaliniuose rinkimuose, o taip pat draudžia dirbti policijos ir armijos pajėgose.

Tačiau egzistuoja dvi politinės partijos, ginančios rusiškai kalbančius ir kitus slavų kilmės tautinių mažumų atstovus – tai „Už žmogaus teises suvienytoje Latvijoje“ ir „ Harmonijos centristai“. Tradiciškai šios partijos laimi ketvirtadalį vietų Parlamente, o tai praktiškai proporcingai atitinka bendrą rusų tautinės mažumos skaičių.

Apibendrinant, galima pasakyti, jog geriausiai politinės tautinių mažumų teisės apsaugotos Lenkijoje, nes rinkimų barjero nebuvimas suteikia žymiai daugiau galimybių būti išrinktiems, tačiau, paradoksalu – Lenkijoje gyvenančios tautinės mažumos nelabai gali tuo pasinaudoti dėl itin mažo savo atstovų skaičiaus. Visai kita situacija Latvijoje, kur rinkimų barjeras egzistuoja visoms, įskaitant ir tautinių mažumų, partijoms, tačiau itin didelis jų atstovų skaičius leidžia pasiekti realių rezultatų. Vertinant bendrą situaciją, Lietuva lieka tarsi viduryje, nes nesuteikia mažumos jokių privilegijų, tačiau tikimybė patekti į išrinktųjų sąrašus išlieka, nors ir ne tokia išspūdingu skaičiumi kaip Latvijoje. Tačiau tokia padėtis yra normali, nes Lietuvoje tautinės mažumos tikrai nesudaro didžiosios visų gyventojų daugumos.

4.2 Kalbos vartojimo laisvė

Siekiant atskleisti tautinių mažumų kalbos vartojimo laisves, svarbu aptarti tokius klausimus, kaip valstybinės ir kitų kalbų statusas, teisė vartoti mažumos kalbą privačiai ir viešai, kalbos vartojimas teismo procese ir kt..

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, jog lietuvių kalba yra valstybinė kalba. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 dienos nutarime konstatavo, kad jog konstitucinis valstybinės kalbos statusas reiškia, kad lietuvių kalba privaloma tik viešajame Lietuvos gyvenime. Kitose gyvenimo srityse asmenys nevaržomai gali vartoti bet kokią jiems priimtina kalbą. Visuomeninių santykių sritis, kuriose turi būti vartojama valstybinė kalba, plėtoja ir detalizuoja įvairūs teisės aktai. Valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už valstybinės kalbos pažeidimus visų pirma reglamentuoja Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos įstatymas⁶³. Be to, visų tautybių Lietuvos

⁶³ Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos įstatymas, Žin., 2002, Nr. I-779

Respublikos gyventojų pareiga gerbti valstybinę kalbą yra įtvirtinta LR Tautinių mažumų įstatymo preambulėje.⁶⁴

Svarbu paminėti ir tai, jog valstybinės kalbos mokėjimas yra svarbi sąlyga, norint gauti Lietuvos Respublikos pilietybę. Asmenims, norintiems įgyti LR pilietybę, pagal LR Pilietybės įstatymo 12 str. 1 dalies 1 punktą ji suteikiama tik išlaikius valstybinės kalbos įstatymą (išskyrus kai kuriuos išimtinis atvejus).⁶⁵ Ši nuostata, beje, galioja ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėje Latvijoje.

Dar viena viešojo gyvenimo sritis, kurioje yra būtinas valstybinės kalbos vartojimas, yra teismo procesas. LR Konstitucijos 117 str. 2 ir 3 dalyse, taip pat Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 8 straipsnyje ir yra įtvirtintas valstybinės proceso kalbos principas: teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisminiuose veiksmuose per vertėją.⁶⁶

Kita vertus, Lietuvos valstybė turi nuolat rūpintis ir kitų vartojamų kalbų išlikimu, nes tautinių bendrijų kalba, kaip ir kultūra bei papročiai, turi galias šaknis ir paveldą Lietuvos valstybės istorijoje, yra savitas ir reikšmingas, savo intensyvumu ir įvairove kokybiškai naujas reiškinys Lietuvos kultūroje. Piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisė puoselėti savo kalbą visų pirma yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 37 straipsnyje. Gimtosios kalbos vartojimą Lietuvos Respublikos tautinėms mažumoms, be kita ko, garantuoja minėtas Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo 2 straipsnis, kuriame numatyta, jog Lietuvos Respublika, atsižvelgdama į tautinių mažumų interesus, įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka garantuoja teisę mokytis gimtąja kalba, teisę į spaudą ir informaciją gimtąja kalba, teisę atlikinėti gimtąja kalba religines apeigas bei nacionalinius ritualus. O šio įstatymo 4 straipsnyje sakoma, jog administracinių teritorinių vienetų, kuriuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir organizacijose greta valstybinės kalbos vartojama tos mažumos kalba. Pagal šio įstatymo 5 straipsnį tokiuose administraciniuose vienetuose informaciniai užrašai greta lietuvių kalbos gali būti ir tautinės mažumos kalba.⁶⁷ Šiuo atveju atsiranda kolizija tarp Tautinių mažumų įstatymo ir Valstybinės kalbos įstatymo, kadangi pastarasis nustato, kad visuose viešuose ženkluose turi būti naudojama valstybinė kalba, o mažumų kalbas leidžiama naudoti tik tautines mažumas atstovaujančių organizacijų pavadinimuose ir

⁶⁴ BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m., p. 121-122

⁶⁵ Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, Žin., 2006, Nr. IX-1078

⁶⁶ BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m., p. 122

⁶⁷ Žr. ten pat

ženkluose. Dėl to gali kilti nemažai problemų, taikant šiuos įstatymus praktikoje, jeigu įstatymų leidėjas nesuderins šių įstatymų nuostatų.

Kalbant apie tautinių mažumų kalbą, derėtų apžvelgti ir susiklosčiusią teismų praktiką šiuo klausimu. 1999 metų rugsėjo 14 dienos byloje pagal LR Vyriausybės atstovo Vilniaus apskričiai skundą dėl Vilniaus rajono savivaldybės tarybos ir valdybos sprendimų pripažinimo neteisėtais, Lietuvos Aukščiausiasis teismas pasisakė, jog „valstybinė kalba yra vienas iš valstybės nacionalinio suvereniteto bruožų, nes valstybinės kalbos vartojimas viešajame valstybės gyvenime užtikrina Tautos, kaip Valstybės kūrėjos ir suverenių galių turėtojos, identitetą, tautinę savimonę ir jos saviraišką. Valstybinės kalbos naudojimas viešajame gyvenime skatina valstybės ir jos piliečių integraciją ir, priešingai, kelių kalbų paraleliai funkcionavimas valstybę dezintegruotų bei skatintų joje decentralizacijos procesus.“⁶⁸ Taigi, galima daryti išvadą, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra griežtai nusiteikęs prieš galimybę įvesti atitinkamos tautinės mažumos kalbą kaip paralelinę valstybinei – lietuvių kalbai. Taip pat teismas pažymėjo, kad „LR Tautinių mažumų įstatymo 5 straipsnyje numatyta tik bendro pobūdžio galimybė atitinkamuose administraciniuose teritoriniuose vienetuose daryti informacinius užrašus, greta lietuvių kalbos, tautinės mažumos kalba, tačiau iš viso nedetalizuota, kokiose savivaldybės teritorijos įstaigose ar organizacijose tai galima daryti. Tuo tarpu Valstybinės kalbos įstatymo 18 str. konkrečiai reglamentuota, kad tik tautinių bendrijų organizacijų pavadinimai ir jų informaciniai užrašai greta valstybinės kalbos gali būti pateikiami ir kitomis kalbomis.“⁶⁹ Taigi matome, jog teismo požiūris šiuo atveju nėra labai palankus tautinių mažumų atžvilgiu, nes apriboja ir smarkiai susiaurina Tautinių mažumų įstatymo 4-5 str. taikymo galimybes. Manau, jog tai nėra labai racionalus teismo sprendimas, nes taip aiškinant teisės normas, jos tampa sunkiai pritaikomos, visiškai nepasitarnauja tautinių mažumų poreikių tenkinimui, tampa praktiškai deklaratyvios, nes teisės vartoti savo gimtąją kalbą tik organizacijų pavadinimuose nepakanka, norint išsaugoti savo tautinį tapatumą ir identitetą. Teisė vartoti gimtąją kalbą, mano manymu, turi apimti visas gyvenimo sritis, pradedant švietimu, baigiant politiniu gyvenimu. Tik tokiu atveju tautinės mažumos turės realias galimybes išsaugoti savo identitetą, tautinį bei kultūrinį tapatumą, nes kalba yra vienas svarbiausių aspektų, norint išsaugoti savo, kaip tautinės mažumos, išskirtinumą.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 1999 09 14 nutarimas, Teismų praktikos biuletenis, 1999 m., Nr. 12, p 97

⁶⁹ Žr. ten pat

Kitu aspektu reikėtų vertinti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimą⁷⁰, kuriame buvo nagrinėjama kaip turi būti rašomi tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vardai ir pavardės pasuose, o tiksliau – buvo vertinama ar Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimas “Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18, 22, 29 ir 37 straipsniams. Viskas prasidėjo nuo to, jog į bendrosios kompetencijos teismą kreipėsi lenkiškai kalbantis asmuo, kuris prašė įpareigoti policijos komisariatą išduodamame jam naujame Lietuvos Respublikos piliečio pase vardą ir pavardę rašyti jo gimtąją – lenkų kalba, t.y. lenkiškais rašmenimis. Konstitucinis Teismas šiame nutarime pabrėžė, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė. Valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir interesus. Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, jog konstitucinis valstybinės kalbos statusas reiškia, jog lietuvių kalba privaloma tik viešajame gyvenime. Atsižvelgiant į tai, nutarime buvo nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra oficialus dokumentas, patvirtinantis asmens ir valstybės nuolatinį ryšį, t.y. asmens pilietybę, kad pilietybės santykiai yra viešojo gyvenimo sritis, taigi asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba.⁷¹

Mano nuomone, iš esmės ši Konstitucinio Teismo išvada yra teisinga, nes garantuoja lygiateisiškumą bei valstybės vientisumą, kuris būtinas, norint užtikrinti normalų valstybės ir savivaldybių funkcionavimą. Numačius kitokią tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos pasuose tvarką, įsivyratų chaosas valstybės ir savivaldybių įstaigose, būtų sudėtinga tvarkyti dokumentus, vykdyti administracinius darbus, atsirastų didesnė pasitaikančių klaidų tikimybė, o tai sutrikdytų įprastą darbo ritmą bei nebūtų naudinga nei valstybei nei tautinėms mažumoms.

Tačiau kita vertus, minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas neišsprendė visų problemų, susijusių su vardų ir pavardžių rašymu Lietuvos Respublikos pasuose. Vardų ir pavardžių rašymas Lietuvos Respublikos pasuose, asmens tapatybės kortelėse, civilinės būklės teisės aktuose šiuo metu nėra tinkamai sureguliuotas. Nenurodoma, kaip rašyti užsieniečių, atvykstančių gyventi į Lietuvą, pavardes. Pasak bendraautorį D.Beinoravičiaus ir M.Vainiūtės, „ kai kurie žmogaus teisių gynėjai tai laiko

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 sausio 31 d. nutarimo “Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”, Žin. 1999, Nr. 90-2662

⁷¹ BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m, p.122

diskriminacija, o kiti mano, jog kiekvienai tautinei mažumai, pvz., karaimams ar romams, suteikus teisę rašyti vardus ir pavardes naudojant jų raidyną, gali iškilti nemažai problemų. Norint išspręsti šias problemas, t.y. nustatyti pavidžių rašymo Lietuvos Respublikos valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų išduodamuose dokumentuose pagrindinius reikalvimus, būtina priimti tai reglamentuojančius teisės aktus“.⁷²

Visiškai palaikau bendraautorių teiginį, kad leidus tautinėms mažumoms rašyti vardus ir pavardes naudojant kiekvienos kalbos raidyną, kils nemažai problemų, ypač tvarkant oficialius dokumentus valstybinėse įstaigose. Taip pat logiška išvada, kad norint rasti problemos sprendimą, reikia imtis priemonių ir įstatymų leidėjui priimti atitinkamus teisės aktus, kurie reglamentuotų vardų ir pavidžių rašymo tvarką. Seime įregistruoti keturi Lietuvos Respublikos vardų ir pavidžių rašymo įstatymo projektai, tačiau nėra aišku ar kuris nors bus priimtas. Du iš jų svarstomi dar nuo 1997 metų, o tai leidžia manyti, jog įstatymų leidėjas nėra suinteresuotas šį klausimą išspręsti kuo greičiau. Tai parodo šio klausimo jautrumą bei aplaidų Lietuvos valstybės požiūrį į elementarios tvarkos įvedimą pasų ir kitų civilinės būklės aktų administravimo įstaigose.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad galiojančiame 1991 sausio 31 dienos nutarime „Dėl vardų ir pavidžių rašymo Lietuvos Respublikos pase“ galima įžvelgti tam tikrą prieštaravimą. Asmenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę, vardai ir pavardės išduodamuose pasuose gali būti rašomi ir nelietuviškais rašmenimis, o „senų piliečių“ vardai ir pavardės turi būti rašomi lietuviškais (sugramatintai arba ne) rašmenimis. Tokie dvigubi standartai turėtų būti pašalinti, kaip neatitinkantys lygių teisių principo.

Apžvelkime kalbos vartojimą Lenkijoje. Pagal 1999 m. priimtą „Lenkų kalbos vartojimo įstatymą“ oficiali kalba Lenkijoje yra lenkų. Tačiau taip pat yra įtvirtinta, jog kiekvienas asmuo, priklausantis tautinei mažumai, turi teisę laisvai vartoti savo gimtąją kalbą tiek privačiame, tiek viešajame gyvenime.

Lenkijos teisinė sistema taip pat įtvirtina vertimo galimybę lenkiškai nekalbantiems kaltinamiesiems, taip pat numatyta, jog turi būti išverstas kaltinamasis aktas, teismo sprendimas (verdiktas) arba užtikrintas vertėjo dalyvavimas per teismo posėdį. Administracinių teisės pažeidimų kodeksas netgi įtvirtina galimybę vesti teismo posėdį užsienio kalba arba taip pat kviesti vertėją.⁷³

⁷² BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m., p. 122

⁷³ LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m., p.20

Tačiau galimybė vartoti savo gimtąją kalbą tautinių mažumų atstovams nėra absoliuti. Tarkim, per rinkimines kampanijas tautinių mažumų atstovai negali pristatinti savo rinkiminių programų per nacionalinę televiziją ar radiją, savo gimtąją kalba. Reiktų pastebėti, jog tai gana teisingas įstatymų leidėjo požiūris, nes toks leidimas galėtų būti interpretuojamas kaip privilegija, kas sukeltų nepasitenkinimą kitų rinkimuose dalyvaujančių asmenų tarpe.

Labai svarbus kalbos vartojimo aspektas yra vardų ir pavardžių rašymas. Skirtingai negu Lietuvos Respublikoje, Lenkijoje įstatymai leidžia rašyti vardus ir pavardes tautinių mažumų gimtąją kalba. Kadangi įstatyme konkrečiai nepasakyta, jog tai galima daryti tik privačiame gyvenime, galima daryti išvadą, jog nedraudžiama vardus ir pavardes rašyti tautinių mažumų kalba ir viešajame gyvenime, t.y. oficialiuose dokumentuose, tokiuose kaip pasas ir pan. Tačiau iš tiesų situacija yra kitokia. Nors įstatyme ir nenumatyta, bet praktikoje Lenkijos valstybėje, taip pat kaip ir mūsų šalyje, vardus ir pavardes rašyti ne lenkiškais rašmenimis oficialiuose valstybės dokumentuose, draudžiama. Dar vienas panašumas su Lietuvos valstybės įstatymais yra tai, jog Lenkijoje draudžiama tautinių mažumų kalba rašyti vietovių pavadinimus ir kitus topografinius ženklus. Įstatymas teigia, jog „vietovių pavadinimai turi būti vartojami viešajame gyvenime tik oficialia kalba“.

Lenkijos autoritetai negalvoja apie galimybę miestų ir vietovių pavadinimus, kur vyrauja tautinės mažumos, rašyti dviem kalbomis. Toks pat valstybės požiūris yra ir į kitą idėją – naudoti vieną iš tautinių mažumų kalbų, kaip oficialią toje vietovėje, kur kompaktiškai gyvena didelis skaičius tautinių mažumų atstovų. Pritarčiau šiai nuomonei, jog toks sprendimas – įtvirtinti antrą oficialią kalbą tam tikroje teritorijoje – nebūtų protingas, nes tai iš dalies nuskriaustų kitas – mažesnes- tautines mažumas, kurios gyvena išsibarsčiusios po visą Lenkijos teritoriją. Be to, tokia galimybė, mano manymu, tinkamesnė Latvijai, kur tautinių mažumų skaičius žymiai didesnis nei Lenkijoje, ir kurioje, nors ir neįtvirtinta oficialiai, praktiškai jau dabar egzistuoja antra valstybinė kalba – rusų.

Latvijos Respublikoje vienintelės oficialios valstybinės kalbos statusas latvių kalbai buvo suteiktas dar 1989 m. gegužės 5 d. „Kalbų įstatymu“. Pagrindinė priežastis įtvirtinti latvių kalbą oficialia įstatymu buvo siekiant padėti jai išlikti ir užtikrinti, kad egzistuojančią dvikalbystę palaipsniui pakeistų teiginys, jog „visi privalo mokėti latvių kalbą, kuri yra šios valstybės „šeimininkų“ kalba“.⁷⁴

Tačiau minėtas įstatymas dėl kalbos nepadarė taip, jog valstybė garantuotų latvių kalbos mokymą visiems kitakalbiams, atvirkščiai – jis tik įpareigojo visus darbuotojus, dirbančius valstybės tarnyboje

⁷⁴ BUZAYEV,V.; KOTOV,G.; ZHDANOK,T. *National minorities in Latvia and human rights*, The Latvian Human Rights committee, Riga, 1999 m., p. 26

ir kitose organizacijose, atliekant savo profesines pareigas, naudoti tik oficialią kalbą. Apskritai visa personalo atrankos politika Latvijoje demonstravo aiškią diskriminaciją, paremtą oficialios kalbos mokėjimu. Kai buvo atkurta Latvijos nepriklausomybė, nei vienas iš rusų tautinės mažumos atstovų negavo jokių aukštesnių pareigų (ministro lygio ir pan.). Retos išimtys, kai rusakalbiai tapo teisėjais, inspektorais, užėmė lyderių pozicijas savivaldos institucijose ar ministrų kabinete. Pavyzdžiui, visi užsienio reikalų, švietimo ir kiti ministrai buvo išimtinai latvių kilmės. Ši situacija tautos nuomone, buvo normali, nes „šeimininkai turi prigimtine teisę būti vadovais“.⁷⁵

Pagal Latvijos įstatymus, tautinių mažumų kalbos traktuojamos kaip užsienio kalbos. Taip siekiama padaryti latvių kalbą privaloma ir vienintele kalba tiek privačiose, tiek valstybinėse įmonėse, o taip pat viešosiose organizacijose. 2005 metais visos tautinių mažumų mokyklos buvo perorganizuotos į tokias, kur mokymasis vyksta latvių kalba.

Kalbant apie teisinius procesus, jie taip pat vyksta latvių kalba. Visi dokumentai, paruošti užsienio kalba, turi būti pateikiami su vertimu į oficialią valstybinę kalbą. Tai reiškia, jog didžiajai tautinių mažumų daliai ginti savo pažeistas teises teisme greitai gali būti neprieinama, nes jau dabar apie 70 % ne latvių kilmės asmenų, arba kitaip tariant, trečdalis visų Latvijos gyventojų, nežino net latvių kalbos pagrindų (o kvalifikuotų teisininkų ar notarinių vertimų kainos daugeliui yra neįkandamos). Taip yra todėl, kad valstybė niekaip nepadeda suaugusiems gauti ir vystyti latvių kalbos žinių.

Taigi apibendrinant, galima padaryti išvadą, jog iš visų aptartų Baltijos valstybių, pati prasčiausia situacija tautinių mažumų atžvilgiu yra Latvijoje, nepaisant to, jog čia gyvena didžiausias procentas ne latvių kilmės gyventojų. Latvijos įstatymų leidėjai turėtų iš naujo peržiūrėti pagrindinius prioritetus ir priimtus įstatymus, nes juose matome nemažai spragų ir netgi žmogaus teisių pažeidimų. Pavyzdžiui, tai, jog nėra įtvirtintos galimybės kitakalbiams turėti vertėją, vykstant teisminiam procesui, pažeidžia viena pagrindinių žmogaus teisių - teisę į gynybą. Lenkija ir Lietuva šiuo aspektu gali būti laikomos pakankamai pažangiomis valstybėmis, nes šiose šalyse gyvenančios tautinės mažumos nėra diskriminuojamos dėl kalbos vartojimo.

⁷⁵ BUZAYEV, V.; KOTOV, G.; ZHDANOK, T. *National minorities in Latvia and human rights*, The Latvian Human Rights committee, Riga, 1999 m., p. 26

1.3 Tautinių mažumų švietimo ir kultūros galimybės

Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje vykdomas remiantis Švietimo įstatymu, Tautinių mažumų švietimo nuostatomis ir kitais teisės aktais, veikia valstybinės ir privačios bendrojo lavinimo mokyklos nelietuvių dėstomąja kalba. Švietimo įstatymo 30 str. reglamentuoja teisę mokytis valstybine ir gimtąja kalba. Jame nustatoma, kad bendrojo lavinimo ir neformaliojo švietimo mokymo įstaigose ugdymo procesas gali būti vykdomas tautinės mažumos kalba, tačiau mokyklos turi užtikrinti ir valstybinės kalbos mokėjimo standartą.⁷⁶

Taigi bendrojo lavinimo mokyklose mokomoji kalba dažnai nesutampa su moksleivių tautybe, ypatingai tautiškai mišriuose regionuose, kur gyvena daug įvairių tautybių atstovų. Būdingas pavyzdys, kokių padarinių gali sukelti nepakankamas tautinių mažumų moksleivių švietimo poreikių tenkinimas, yra sparčiai didėjantis moksleivių iš nelietuviškos kalbinės aplinkos skaičius Rytų Lietuvos mokyklose lietuvių mokomąja kalba. Tėvai nori, kad vaikai gerai išmoktų valstybinę kalbą ir sėkmingai integruotusi į Lietuvos visuomenę. Tačiau realūs rezultatai gali būti ir priešingi, nes mokyklos vis dar nėra pakankamai pasirengę priimti moksleivių, visai nemokančių arba prastai mokančių lietuvių kalbą. Mokyklos lietuvių mokomąja kalba turėtų kuo greičiau pasistengti persitvarkyti ir pasirengti mokyti moksleivius ne tik iš lietuviškos kalbinės aplinkos, bet ir iš mišrių bei nelietuviškai kalbančių šeimų.⁷⁷

Trumpai apžvelkime esamą statistiką. Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, 2003 – 2004 mokslo metais Lietuvoje buvo 1816 bendrojo lavinimo mokyklų, iš jų 1616 lietuvių mokomąja kalba, 142 – rusų, lenkų ir baltarusių mokomosiomis kalbomis, 59 – mišrios, turinčios klasių įvairiomis mokomosiomis kalbomis. Per 14 metų pakito mokyklų rusų ir lenkų kalba skaičius. Mokyklų rusų mokomąja kalba sumažėjo: 1990 – 1991 mokslo metais jų buvo 85, 2003 – 2004 mokslo metais – 58. Mokyklų lenkų mokomąja kalba padaugėjo: 1990 – 1991 mokslo metais jų buvo 44, 2003 – 2004 mokslo metais – 83. Atsirado naujų mokyklų, kuriose mokoma tautinių mažumų kalbos kaip gimtosios. Dėl to būtina rengti ir įgyvendinti kvalifikacijos programas mokytojams, dirbantiems su tautinių mažumų moksleiviais.⁷⁸

⁷⁶ LANKAUSKAS, Mindaugas. *Tautinių mažumų teisės*, Vilnius, 2005 m., p. 293

⁷⁷ GUDYNAS, Pranas. *Dvikalbis mokymas kaip atsakas į tautinių mažumų moksleivių ugdymosi poreikių kaitą* [interaktyvus]. Švietimo plėtotos centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/puslapis/pranesimai.htm>.

⁷⁸ Nutarimas „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metų programos patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2004 06 08, Nr. 703

Galima būtų prognozuoti, kad daliai ne lietuvių tautybės moksleivių mokyklose lietuvių mokomąja kalba gresia marginalizacija, kai prarandamas pradinis etninis tapatumas ir neįgyjama užtektinai įgūdžių ir visaverčio pripažinimo kitoje, daugumos grupėje. Kai kuriose švietimo įstaigose galima tikėtis intensyvesnės mažumų kultūrinės asimiliacijos, nes iki šiol vyrauja mokomąją kalbą atitinkanti etninio tapatumo formavimo kryptis, t.y. mokyklose lietuvių kalba ugdomi lietuviai, lenkų – lenkai ir taip toliau. Didėjančios tautinės įvairovės sąlygomis būtina naudotis atsiveriančiomis daugiakultūrinio pažintinio visų moksleivių ugdymo galimybėmis ir tinkamai pasirengti naujųjų imigrantų gausėjimui.⁷⁹

Dėl visuomenėje vykstančių integracijos procesų pastaraisiais metais labai daugėja tautinių mažumų šeimų, kurios savo vaikus leidžia į bendrojo lavinimo mokyklas lietuvių mokomąja kalba, drauge didėja neformaliojo ugdymo poreikis – reikia sekmadieninių mokyklų, kuriose moksleiviai mokosi gimtosios kalbos, savo tautos istorijos, religijos ir etninės kultūros dalykų. Nors šiuo metu sekmadienines mokyklas turi daugiausia negausios tautinės mažumos (totoriai, žydai, ukrainiečiai, vokiečiai), tačiau kadangi mažėja moksleivių mokyklose rusų mokomąja kalba, ateityje prireiks ir rusų sekmadieninių mokyklų.⁸⁰ Tačiau tam labai reikalinga ypatinga valstybės parama, kuri turėtų pasireikšti finansinių šaltinių organizavimu, o taip pat – tinkamos teisinės bazės parengimu.

Tautinių mažumų švietimas pasireiškia ne tik privalomu mokslu pradinėse ar vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose, tačiau ir žinių bei įvairių naujienų pateikimu visuomenės informavimo priemonių pagalba. Deja, periodiniai leidiniai leidžiami vos keliomis populiariausiomis tautinių mažumų kalbomis, o lietuviškų televizijos programų transliuojamų kitomis tautinių mažumų kalbomis praktiškai išvis nėra. Būtent dėl to, norėdami kompensuoti informacijos stygių, tautinių mažumų atstovai yra priversti žiūrėti bei klausytis Rusijos Federacijos ar Baltarusijos Respublikos transliuojamų televizijos ir radijo programų, o tai lemia politinį atsiskyrimą, pasyvumą, nes negaunama informacijos apie Lietuvos Respublikoje vykstančius politinius, ekonominius ir kitus procesus, visuomenės gyvenimą. Taigi būtina spręsti šią problemą ir teikti daugiau informacijos ne tik lietuvių, bet ir tautinių mažumų kalbomis.

Lenkijos Respublikoje 1991 m. buvo priimtas įstatymas dėl švietimo sistemos, kuriame numatyta: „viešosios mokyklos turi suteikti galimybę mokiniams išsaugoti savo tautinį, etninį, kalbinį ir religinį

⁷⁹ Nutarimas „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metų programos patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2004 06 08, Nr. 703

⁸⁰ Žr. ten pat

identitetą, o taip pat išmokti savo kalbos, istorijos ir kultūros“. Remiantis šia nuostata, Lenkijoje gali būti steigiamos trijų rūšių mokyklos:

- a) mokyklos, kuriose dėstoma ne lenkų kalba – tokios, kuriose akcentuojamas gimtosios kalbos mokymas, tautinių mažumų istorija, kultūra ir pan. Tačiau taip pat skiriamas dėmesys ir lenkų kalbai, tam, kad tautinių mažumų atstovai mokėtų kalbą šalies, kurioje gyvena.
- b) Dvikalbės mokyklos (darželiai) – dėstymas vyksta dviem kalbom – lenkų bei atitinkamos tautinės mažumos kalba.
- c) Mokyklos su papildomu gimtosios tautinių mažumų kalbos mokymu – jose gimtosios kalbos pamokos privalomos tiems mokiniams, kurie sakosi esą tautinių mažumų atstovai.

Taip pat egzistuoja ir dar viena grupė „tarpmokyklinė“, į kurią renkasi mokiniai iš skirtingų mokyklų tam, kad išmoktų gimtosios kalbos (ne lenkų).⁸¹

Taigi, galima teigti, jog Lenkija turi itin gerai paruoštą ir apgalvotą švietimo sistemą, nes ji suteikia galimybę mokytis ne tik lenkų kilmės gyventojams, bet yra priimtina ir visiems tautinių mažumų atstovams, nepriklausomai nuo to, kokia kalba yra jų gimtoji.

Apžvelkime situaciją Latvijos Respublikoje. Čia švietimo įstatymas buvo priimtas 1998 m. ir jame užtikrinamas toks tautinių mažumų švietimas, kuris padėtų ne tik išsaugoti savo etninį ir kultūrinį tapatumą, bet ir sėkmingai integruotis į visuomenę. Kaip jau anksčiau buvo minėta darbe, valstybė finansuoja vidurinį mokymą net aštuoniomis tautinių mažumų kalbomis – rusų, lenkų, žydų, ukrainiečių, estų, lietuvių, romų ir baltarusių. Valstybiniuose universitetuose dėstomoji kalba yra latvių, tačiau yra ir privačių švietimo įstaigų, kuriose galima mokytis ne tik valstybine kalba.⁸²

Pagal statistinius duomenis, 2006/2007 metais 727 mokyklos naudojo latvių kalbą kaip mokomąją, 148 mokyklos dėstė rusų kalba, o 92 mokyklose buvo taikomas dvikalbis - latvių ir rusų – mokymas. Keturiuose mokyklose pagrindinė buvo lenkų, vienoje – ukrainiečių ir vienoje – baltarusių kalba. Vienoje estų ir vienoje lietuvių mokykloje kai kurie dalykai buvo dėstomi gimtąja kalba. Dviejose mokyklose romų (čigonų) kalba buvo fakultatyvinis dalykas.⁸³ (detaliau- lentelėje Nr.4).

⁸¹ LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m.

⁸² *Minority education in Latvia*. [interaktyvus]. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2007, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: < <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/4641/4642/4643/>>

⁸³ Žr. ten pat

Lentelė Nr.4 Mokinių skaičius pagal dėstomąją kalbą⁸⁴

Mokslo metai	1995/ 1996	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007
Latvių	203 607	239 163	242 475	242 183	237 425	230 212	214 855	205 189	194 230
Rusų	132 540	120 925	116 009	108 454	101 486	95 841	84 559	77 471	70 683
Kitų mažumų*	1513	1344	1344	1352	1397	1305	1 253	1287	1198
Viso	337 660	361 432	359 818	351 989	340 308	327 358	300 667	283 947	266 111
% mokosi latvių kalba	60.3	66.2	67.4	68.8	69.8	70.3	71.5	72.3	72.99

Remiantis išdėstytais faktais, galima teigti, jog Latvijos Respublikoje tautinių mažumų švietimo klausimas taip pat nėra paliktas nuošaly ir yra sprendžiamas gana efektyviai. Galimybė mokytis aštuoniomis tautinių mažumų kalbomis rodo pažangų valstybės požiūrį ir geranoriškumą tautinių mažumų atžvilgiu. Toks požiūris greičiausiai susiformavo istoriškai per tam tikrą laikotarpį, nes toks tautinių mažumų atstovų skaičius Latvijoje atsirado ne per vieną dieną.

Kalbant apie švietimą, dažnai minimas ir kultūrinis tapatumas bei identitetas, kuri tautinėms mažumoms yra be galo svarbu išsaugoti, tam, kad jos pačios išliktų ir nepasiduotų asimiliacijos procesui. Taigi, paanalizuokime kokių priemonių imasi visos trys valstybės, siekdamos patenkinti tautinių mažumų kultūrinius poreikius.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros demokratinės visuomenės idealas, be kita ko, reiškia, kad siekiant plėtoti bendrą integracijos politiką ir išlaikyti tautinių mažumų bei daugumos savitumą visų pirma yra būtinos teisinės priemonės. Galiojančiuose teisės aktuose

⁸⁴ *Minority education in Latvia*. [interaktyvus]. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2007, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: < <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/4641/4642/4643/>>

įtvirtintos nuostatos suteikia Lietuvos tautinėms mažumoms teisę palaikyti ir puoselėti kultūrą, tradicijas ir papročius, saugoti kultūros paveldą, teisę kurti kultūros įstaigas, teisę gauti finansinę paramą kultūrai plėtoti ir kt.⁸⁵

Minėtas teises, t.y. tris labai svarbius tautinio identiteto komponentus – teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius – piliečiams, priklausantiems tautinėms bendrijoms, garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 37 straipsnis. Šis konstitucijos straipsnis įtvirtina principinę nuostatą, jog Lietuvos Respublika pripažįsta, toleruoja ir remia ne valstybinę, bet kultūrinę tautinių bendrijų autonomiją. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 metų spalio 21 dienos nutarime taip pat pažymėjo, jog ši konstitucinė norma reiškia, kad „visoms Lietuvos Respublikos teritorijoje gyvenančioms tautinėms bendrijoms yra garantuojamas tautinio identiteto išsaugojimas, kultūros tęstinumas, tautinė saviraiška.“⁸⁶

Siekiant geriau realizuoti tautinių mažumų teisę į kultūrinę autonomiją, steigiami įvairūs kultūros centrai. Vilniuje veikia Tautinių bendrijų namai, Romų visuomenės centras, Kaune įsteigtas Kauno įvairių tautų kultūrų centras, yra tautinių mažumų kultūros centrų ir mažesniuose miestuose, vykdomi įvairūs kultūros projektai. Iki 2004 metų Vyriausybė rėmė tautinių mažumų kultūros raidą pagal Tautinių mažumų bendruomenių kultūrinės veiklos rėmimo programą. Tęsdama šią veiklą Vyriausybė naujoje tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metais programoje įsipareigojo remti tautinių mažumų nevyriausybinės organizacijas, padėti asmenims, priklausantiems tautinėms mažumoms, išsaugoti tautinį tapatumą, kalbą, papročius ir tradicijas. Programoje numatytas tautinių mažumų kultūros centrų, tautinių mažumų nevyriausybinių organizacijų švietimo ir kultūros veiklos rėmimas, įvairūs paramos kultūrai ir kultūrinei veiklai būdai.⁸⁷

Kaimyninėje Lenkijoje tautinių mažumų organizacijos apima tokias veiklas kaip artistiniai pasirodymai, taip pat leidžia savo laikraščius, žurnalus ir knygas savo gimtąja kalba. Kadangi didžioji dalis tautinių mažumų atstovų gyvena užmiestyje, kultūrinė veikla dažniausiai pasireiškia vietiniuose renginiuose. Visa ši veikla remiama valstybės subsidijomis, kurias paskirsto Kultūros ministras. Jos padengia apie 80 % visų tautinių mažumų organizacijų išlaidų. Valstybė taip pat finansuoja šių kultūros organizacijų veiklas: Valstybinis Žydų teatras Varšuvoje, Istorinis žydų institutas Varšuvoje, Nikiforo muziejus Krynicoje, Lietuvių bendruomenės centras Punske ir t.t. Valstybė, finansiškai

⁸⁵ BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m, p. 124

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 sausio 31 d. nutarimo "Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase" atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai", Žin. 1999, Nr. 90-2662

⁸⁷ LANKAUSKAS, Mindaugas. *Tautinių mažumų teisės*, Vilnius, 2005 m., p. 294

užtikrindama šių organizacijų veiklą, padeda tautinėms mažumoms vystyti ir plėtoti savo kultūrą, puoselėti papročius ir tradicijas, o tai labai svarbu kiekvienam tautinės mažumos atstovui, norint išsaugoti savo išskirtinumą.

Latvijos Respublikoje vykdoma kultūrinė politika palaiko natūralią sąveiką tarp skirtingų kultūrų, paremtą tolerancija ir pagarba viena kitai. 1991 m. priimtas įstatymas „Dėl neribotų teisių į kultūrinę Latvijos tautinių ir etninių mažumų autonomiją“ užtikrina teises atitinkančias tarptautines teisės normas, teisę į kultūrinę autonomiją, taip pat į tautinių ir etninių mažumų grupių savivaldą. Visos tautinių mažumų grupės turi lygias teises į kultūrinį gyvenimą ir į Valstybės kultūrinio fondo bei Latvijos socialinės integracijos fondo, kuris remia tautinių mažumų kultūrinius ir integracinius projektus, dotacijas.

Apibendrinant, galima teigti, jog švietimo ir kultūros sfera tiek Lietuvoje, tiek kaimyninėse šalyse yra pakankamai gerai sureglamentuota, įstatymų normos yra efektyviai vykdomos praktikoje, aktyviai siekiama suteikti visas galimybes mokytis visų tautinių mažumų grupių atstovams, nepriklausomai nuo to, kokia kalba yra jų gimtoji.

Kalbant apie kultūrinį gyvenimą, pagirtina aplinkybė, jog visos trys valstybės ne tik rūpinasi atitinkamų organizacijų steigimu, įstatyminiu teisių į kultūrinę autonomiją įtvirtinimu, tačiau ir paremia tautinių mažumų bendrijas finansiškai, skiria dotacijas ir taip užtikrina minėtų teisių įgyvendinimą praktikoje.

1.4 Religijos laisvė ir jos įgyvendinimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo 2000 metų birželio 13 dienos nutarime pabrėžė, kad ši laisvė užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje. Ši laisvė – ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės. Tautinėms mažumoms religijos laisvė yra ypatingai svarbi, nes tai vienas iš jų tautinio tapatumo elementų, todėl siekdami išsaugoti savo identitetą jie privalo turėti galimybę laisvai ir niekieno netrukdomai išpažinti savo tikėjimą, o religines apeigas atlikti savo gimtąją kalba.

Konstitucijos 26 str. 2 dalyje nustatyta, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją ar tikėjimą ir vienas su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas,

praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.⁸⁸ Tuo tarpu, Konstitucijos 29 str. 2 dalis draudžia žmogaus teises varžyti ar teikti jam privilegijų, be kita ko, jo tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Pagal Konstitucijos 43 str. 2 dalį Lietuvos valstybė pripažįsta tradicines bažnyčias ir kitas religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir organizacijas – tik jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas ir apeigos neprieštaruja įstatymams ir dorai.

Minėtuose Konstitucijos straipsniuose įtvirtintas nuostatas detalizuoja ir nustato jų įgyvendinimo sąlygas bei galimybes Tautinių mažumų bei Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymai. Pagal Tautinių mažumų įstatymo 2 straipsnį tautinėms mažumoms garantuojama teisė išpažinti bet kurią religiją ar neišpažinti jokios, atlikinėti gimtąją kalbą religines apeigas bei nacionalinius ritualus. Pagal Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą Lietuvoje nėra oficialiai įtvirtintos valstybinės religijos, o tradicinėmis pripažįstamos 9 religinės bendruomenės ir bendrijos, konkrečiai išvardintos minėto įstatymo 5 straipsnyje: „valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančios tradicinės Lietuvoje egzistuojančios religinės bendruomenės ir bendrijos yra šios: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų“.⁸⁹ Tačiau iš tiesų tradicinių religijų yra dešimt, nes pagal 2001 metų liepos 12 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimą „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“, Lietuvos valstybė pripažino evangelikų baptistų bendruomenę, kaip tradicinę.⁹⁰ Šioje vietoje iškyla teisinė problema – nors toks pripažinimas buvo paskelbtas nutarime, kuris buvo priimtas prieš 6 metus, Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas liko nepakeistas. Taigi, galima daryti išvadą, jog šis klausimas įstatymų leidėjui nėra aktualus. Tokia operatyvumo stoka pažeidžia tautinių mažumų atstovų, kurie išpažįsta evangelikų tikėjimą, teises bei diskriminuoja juos kitų bendrijų atžvilgiu.

Tautinėms mažumoms suteikiama teisė išpažinti bet kurią religiją ar neišpažinti jokios, atlikinėti gimtąją kalbą religines apeigas bei nacionalinius ritualus yra glaudžiai susijusi su kitomis teisėmis ir laisvėmis, taip pat su objektyviais visuomenės raidos procesais, piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, integravimusi į šalies ekonominį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą. Svarbu, kad tautinių mažumų integravimasis netaptų asimiliacijos procesu, bet atsiskleistų kaip kultūrų įvairovė abipusio

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas, Žin., 1995, Nr. 89-1985

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“, Žin., 2001, Nr. 62-2249

pakantumo atmosferoje.⁹¹ Taip teigia pacituoto straipsnio bendraautoriai D.Beinoravičius ir M.Vaičiūtė. Mano manymu, teisė išpažinti savo religiją niekaip negali peraugti į asimiliacijos procesą, nes net kiekvienas tai pačiai religinei bendruomenei priklausantis asmuo, skirtingai įsivaizduoja šį reiškinį bei savaip realizuoja savo teisę išpažinti tikėjimą. Vieni religiniame gyvenime dalyvauja aktyviai, kiti pasyviau, tačiau kiekvienam ši laisvė turi būti užtikrinta vienodai lygiai, taip pat ir tautinių mažumų atstovams.

Lenkijoje teisė į religijos laisvę, taip pat kaip ir mūsų šalyje, yra užtikrinama specialaus įstatymo, kuris buvo priimtas dar 1989 gegužės 17 d., nauja redakcija. Jis garantuoja sąžinės ir tikėjimo laisvę, teisę laisvai pasirinkti ir praktikuoti religiją tiek individualiai, tiek kolektyviai su kitais bendraminčiais. „Visų tikėjimų piliečiai, taip pat ir netikintys, turi lygias teises politiniame, viešajame, ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime“ – skelbia minėto įstatymo 1 straipsnis.⁹²

Labai svarbus gyvenimo aspektas tautinių mažumų atstovams yra galimybė švęsti religines šventes. Tokią teisę garantavo 1990 m. Darbo ir socialinės apsaugos bei Švietimo ministrų rezoliucija, kurioje numatyta, kad tautinių mažumų atstovams, priklausantiems bažnyčiai ar kitai religinei organizacijai privaloma suteikti laisvas dienas nuo darbo ir mokslų tam, kad jie galėtų tinkamai atšvęsti savo religines šventes. Tokia valstybės pozicija labai pagirtina, nes tokiu būdu teisės normos, užtikrinančios religijos laisvę nelieka deklaratyvios, bet yra efektyviai taikomos ir vykdomos praktiškai. Tai itin stebina, žinant, jog Lenkijos Respublika pasižymi kaip labai katalikiška valstybė, kur labai mažas gyventojų skaičius praktikuoja kitokią religiją. Taigi galima atmesti prielaidą, jog katalikybę išpažįstantys Lenkijos piliečiai diskriminuoja kitų religijų atstovus dėl nedidelio jų skaičiaus. Galima būtų teigti, jog Lietuvos Respublika dar turi iš ko mokytis ir imti pavyzdį kaip dar efektyviau įgyvendinti teisės aktuose įtvirtintas teisės normas bei ugdyti šalies piliečių toleranciją.

Latvijos Respublikoje teisę laisvai pasirinkti religiją numato šalies Konstitucija, o Vyriausybė šią teisę padeda įgyvendinti praktiškai. Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, nėra valstybinės religijos. Yra skiriamos „tradicinės“ (liuteronai, katalikai, ortodoksai, sentikiai, baptistai ir žydai) ir „naujosios“ religijos. Tačiau praktiškai nei viena iš šių religijų nėra Vyriausybės diskriminuojama.

1995 metais Latvijoje buvo priimtas „Religinių organizacijų įstatymas“. Jis įtvirtina galimybę įregistruoti naują bažnyčią, jeigu grupę sudaro ne mažiau kaip 20 žmonių, kuriems yra suėję 18 metų ir jeigu jie yra registruoti gyventojų registre. Sprendimą registruoti ar neregistruoti naują bažnyčią

⁹¹ BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m, p.130

⁹² LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m.

priima Teisingumo ministras. Lyginant su Lietuva, galima teigti, jog bendras reguliavimas yra labai panašus.

Minėtame Religinių organizacijų įstatyme taip pat pažymėta, jog mokiniai, kurie lanko valstybės finansuojamas tautinių mažumų mokyklas, gali mokytis atitinkamos tautinių mažumų religijos tikybos pamokose. Tos tautinės mažumos, kurios neturi valstybės remiamų mokyklų (pvz, žydų bendruomenė), gali skleisti religinį švietimą tik privačiose mokyklose.⁹³

Apibendrinant galima pasakyti, jog religijos laisvė yra tikrai pakankamai užtikrinama aprašytose šalyse ir šioje srityje didelių problemų ir sunkumų tautinių mažumų atstovams neiškyla. Tai džiugina, tačiau nedera pamiršti, jog keičiantis ekonominėms, politinėms ir socialinėms aplinkybėms, padėtis gali pasikeisti, todėl būtina nuolat stebėti ir tobulinti apsaugos bei teisių ir laisvių užtikrinimo priemones religijos srityje.

⁹³ *International religious freedom report 2005* [interaktyvus]. Latvia: Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2005, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51563.htm>>.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Tautinių mažumų sampratos neapibrėžimas yra viena pagrindinių problemų ne tik mūsų šalyje, bet ir kaimyninėje Latvijoje, kur tautinių mažumų skaičius nepalyginamai didesnis. Tačiau siekiant apsaugoti tautinių mažumų teises, visų pirma, reikia atskleisti kas tokias teises turi apskritai. Todėl būtina kuo skubiau priimti naują Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymą, kuriame yra numatytos tautinių mažumų bei asmens, priklausančio tautinėms mažumoms, sampratos.
2. Visos lyginamajam tyrimui pasirinktos šalys yra labai skirtingos tautinių mažumų požiūriu. Tačiau nepaisant šio fakto, problemos, susijusios su tautinėmis mažumomis, egzistuoja kiekvienoje iš jų. Dažniausiai probleminėmis tautinių mažumų grupėmis įvardijami romai bei rusai.
3. Palyginus visas Lietuvos, Lenkijos ir Latvijos institucijas, paaiškėjo, jog tik Lietuvos Respublikoje yra institucija, kuri apima visų tautinių mažumų grupių problemas, neišskirdama nei vienos iš jų - tai Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas. Tiek Lenkijoje, tiek Latvijoje, labai didelis dėmesys skiriamas romų tautybės piliečiams – kai kurios institucijos, kurių funkcijos yra rūpintis visų tautinių mažumų reikalais, iš tiesų efektyviai veikia tik tuomet, kai tai susiję su romų tautybės asmenimis. Toks valstybės požiūris yra neteisingas ir diskriminuojantis kitas tautinių mažumų grupes.
4. Šiuo metu silpnas savivaldybių dalyvavimas tautinių mažumų apsaugos politikoje, todėl būtina skatinti koncentruotai tautinių mažumų gyvenamose savivaldybėse įsteigti tautinių mažumų komitetus prie savivaldos institucijų, kurie tiesiogiai bendrautų su tautinių mažumų atstovais, sprenddami aktualius jiems klausimus.
5. Romų problemas spręsti padėtų atnaujinta integracijos programa, kurioje būtų numatytos priemonės gerinti jų gyvenimo sąlygas, įtraukti į darbinę veiklą, šviesti ir lavinti romų tautybės vaikus, kad jie taptų integruotais Lietuvos visuomenės piliečiais.
6. Tautinių mažumų politinėms partijoms netaikomos jokios privilegijos, jos turi įveikti visoms partijoms galiojantį 5% rinkiminį barjerą, norėdamos patekti į Lietuvos Respublikos Seimą. Tačiau šis ribojimas sukelia abejingumą ir tautinių mažumų atstovų nenorą dalyvauti rinkimuose. Rekomenduotina inicijuoti rinkimų įstatymo pataisą, kuri įtvirtintų sumažintą

rinkimų barjerą tautinių mažumų politinėms partijoms, tam, kad jų dalyvavimas politiniame gyvenime būtų aktyvesnis.

7. Neatidėliotinai būtina suderinti Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų ir Valstybinės kalbos įstatymus, kurių nuostatos, reglamentuojančios mažumų kalbų ir valstybinės kalbos naudojimą atitinkamų administracinių teritorinių vienetų, kuriuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir informaciniuose užrašuose, prieštarauja vienos kitoms.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1991 sausio 31 dienos nutarime „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos pase“ galima išvelgti prieštaravimą. Ten numatyta, kad asmenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę, vardai ir pavardės išduodamuose pasuose gali būti rašomi ir nelietuviškais rašmenimis, o „senų piliečių“ vardai ir pavardės turi būti rašomi lietuviškais (sugramatintai arba ne) rašmenimis. Toks įtvirtinimas pažeidžia lygių teisių principą ir todėl turi būti pašalintas.
9. Diskutuotinas klausimas yra ar derėtų leisti visų tautinių grupių atstovams leisti rašyti savo vardus ir pavardes naudojant jų kalbos raidyną, nes šiuo metu tai nėra tinkamai sureguliuota teisės aktais. Rekomenduotina priimti įstatymą, kuris detaliai reglamentuotų pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų išduodamuose dokumentuose pagrindinius reikalavimus.
10. Siekiant efektyviau užtikrinti Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme numatytas tautinių mažumų teises, tikslinga parengti šio įstatymo pataisą, kurioje būtų numatyta galimybė tautinių mažumų atstovams gauti laisvą nuo darbo/ mokslo dieną jų religinių švenčių metu.

PANAUDOTŲ ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SARAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014
2. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, Žin. 2000, Nr. 20-497
3. Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymas, Žin. 1991, Nr. XI-3412
4. Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo projektas, Žin., 2005, Nr. XP-518 (2)
5. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, Žin., 1991, Nr. 23-593
6. Lietuvos Respublikos Valstybinės kalbos įstatymas, Žin., 2002, Nr. I-779
7. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas, Žin., 2006, Nr. IX-985
9. Lietuvos Respublikos Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas, Žin., 1995, Nr. 89-1985
10. Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymas, Žin., 2006, Nr. IX-1078
11. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas, Žin., 2003, Nr. 114-5115
11. Nutarimas „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005 – 2010 metų programos patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2004 06 08, Nr. 703, Žin., 2004, Nr. 93-3403
12. Nutarimas „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000 – 2004 m. programos“, LR Vyriausybė, 2000 07 01, Nr. 759, Žin., 2000, Nr. 54-1580
13. Nutarimas „Dėl Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės reorganizavimo į Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir šio departamento nuostatų patvirtinimo“, LR Vyriausybė, 2003 02 14, Nr. 228, Žin., 1998, Nr. 105-2914
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 01 24 nutarimas “Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Žin., 2005, Nr. Nr. 9-199
15. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 1999 09 14 nutarimas, Teismų praktikos biuletenis, 1999 m., Nr. 12, p. 97
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas ”Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 sausio 31 d. nutarimo “Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”, Žin. 1999, Nr. 90-2662
17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas “Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai”, Žin., 2001, Nr. 62-2249

18. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento Prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Generalinio direktoriaus įsakymas “Dėl Tautinių mažumų ir išeivijos Departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2003 m. kovo 27 d. įsakymo Nr. 20 „Dėl tautinių bendrijų tarybos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo”, Žin., 2006, Nr. 68-2536

Specialioji literatūra:

1. ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvioji konstitucinė teisė*, Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003 m.
2. JOVAIŠA, K. *Konstitucijos komentaras*, Teisės institutas, Vilnius, 2000 m., I dalis
3. BEINORAVIČIUS, D.; VAINIŪTĖ, M. *Tautinių mažumų teisės*, Žmogaus teisių centras, 2005 m
4. LANKAUSKAS, Mindaugas. *Tautinių mažumų teisės*, Vilnius, 2005 m.
5. MOTŪZAS, R. *Tautinių mažumų teisių užtikrinimas Lietuvoje, vykdant Europos Tarybos konvencijų reikalvimus*, Europos Tarybos informacijos biuras, Vilnius, 1999 m.
6. VAITIEKUS, Severinas. *Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje // Žmogaus teisės Lietuvoje*, Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas, Vilnius, 1996 m.
7. MALIŠAUSKAS, R. *Tautinių mažumų teisių problema Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje // Žmogaus teisės Lietuvoje*, Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas, Vilnius, 1996 m.
8. ANDRULIENĖ A.; BALTUTYTĖ, E.; BIRMONTIENĖ, T., *et.al*, *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje*, Žmogaus teisių centras, 2004 m.
9. RUŽELYTĖ, O. *Tautinės mažumos. Teisinis aspektas // Pietryčių Lietuva: socialiniai teisiniai aspektai*, Vilnius, 1990 m.
10. LODZINSKI, S. *The protection of national minorities in Poland*, Warsaw, 1999 m.
11. GIRASOLI, N. *National minorities: who are they*, Budapest, 1995 m.
12. BUZAYEV, V.; KOTOV, G.; ZHDANOK, T. *National minorities in Latvia and human rights*, The Latvian Human Rights committee, Riga, 1999 m.

Elektroniniai dokumentai:

1. MIRONOWICZ, Antoni. *National minorities in Poland today* [interaktyvus]. 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: < http://www.slonko.com.pl/eseje_22.php >.

2. ČEPULKAUSKAITĖ, I. *Dauguma- mažuma: etniniai santykiai šiuolaikinėse valstybėse* [interaktyvus]. Vilnius: Internetinis žurnalas Sociumas, 1998, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt/lit/Nr3/mazumos.asp>>.
3. GUDYNAS, Pranas. *Dvikalbis mokymas kaip atsakas į tautinių mažumų moksleivių ugdymosi poreikių kaitą* [interaktyvus]. Švietimo plėtotės centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/pranesimai.htm>>.
4. *Minority languages in education in Poland* [interaktyvus]. Mercator - education, 2007, [žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.mercator-education.org/minority-languages/eu-minorities/minority-languages-in-education-in-poland>>.
5. *Diskriminacija dėl rasės ir etninės priklausomybės* [interaktyvus]. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt//news.php?strid=1539&id=1682>>.
6. *Minority protection in Poland* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/poland/minority_poland.pdf>.
7. *Minority protection in Latvia* [interaktyvus]. Open society institute, 2001, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.eumap.org/reports/2001/minority/sections/latvia/minority_latvia.pdf>.
8. *2001 m. gyventojų surašymo rezultatai* [Interaktyvus]. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1678>>.
9. *Latvijos gyventojų tautinė sudėtis* [interaktyvus]. Latvijos Migracijos departamentas, 2006, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv>.
10. *Tautinė ir kultūrinė įvairovė: Tautinių mažumų teisinė ir socialinė padėtis* [interaktyvus]. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2007, [žiūrėta 2007-03-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=479&tid=495&PHPSESSID=ddfdca5a81fe522293c6bf563e933242>>.
11. *Minority education in Latvia*. [interaktyvus]. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2007, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.mfa.gov.lv/en/policy/4641/4642/4643/>>

12. *International religious freedom report 2005* [interaktyvus]. Latvia: Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2005, [žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51563.htm>>.

SANTRAUKA

Magistriniame darbe analizuojama tautinių mažumų teisinė padėtis. Dauguma šiuolaikinių pasaulio valstybių jau seniai nebėra homogeniškos, tame tarpe ir Lietuvos Respublika, kurioje apie 20 procentų visuomenės sudaro ne lietuvių tautybės asmenys. Didžiausios tautinės mažumos tiek Lietuvoje, tiek kaimyninėse Latvijoje bei Lenkijoje yra rusai, lenkai, baltarusiai ir kitų tautinių grupių atstovai. Todėl labai svarbu, kad šiose šalyse būtų vienodai užtikrinamos teisės visiems piliečiams bei vykdoma efektyvi tautinių mažumų apsaugos politika.

Pagrindinė tautinių mažumų problema yra ta, jog keičiantis politinėms, ekonominėms bei socialinėms sąlygoms, įstatymų leidėjai dažnai vilkina naujų įstatymų priėmimą, atitinkamos institucijos veikia nepakankamai efektyviai. Apginti savo teises tautinių mažumų atstovams labai sunku, nes diskriminacijos faktą įrodyti yra sudėtinga, be to, teismai linkę siaurinamai aiškinti teisės normas, užtikrinančias tautinių mažumų teises ir laisves.

Pagrindinis šio lyginamojo tyrimo tikslas yra atskleisti kokia yra tautinių mažumų teisinė padėtis Lietuvoje, Latvijoje bei Lenkijoje, palyginti valstybių priimtus teisės aktus, reguliuojančius tautinių mažumų klausimus, pagrindines kylančias problemas bei rekomenduoti kokios įstatymų ar kitų teisės aktų pataisos galėtų jas išspręsti.

Išanalizavus su tautinėmis mažumomis susijusius teisės aktus kaimyninėse Latvijoje ir Lenkijoje, galima padaryti išvadą, jog Lietuvoje tautinių mažumų padėtis yra pakankamai įstatymiškai sureglamentuota, tačiau vis dar yra sričių, kur būtina daugelį dalykų taisyti ir tobulinti, inicijuoti naujus teisės aktų projektus, tam, kad būtų toliau judama į priekį stiprinant tautinių mažumų padėtį visuomenėje.

Pagrindinės sąvokos: tautinė mažuma, tautybė, teisinė padėtis, diskriminacija, apsauga.

LEGAL STATUS OF NATIONAL MINORITIES – COMPARATIVE STUDIES

Summary

Situation of national minorities is analyzed in this final work. Most of modern world states are homogeneous no more for a long time already. That also includes Lithuanian Republic, where there is about 20 per cent of society of non Lithuanian nationality people. The most national minorities in Lithuania and neighbor countries of Latvia and Poland are Russian, Pole, Byelorussian and representatives of other national groups. That is why it is very important those countries to be equally vouched with laws to all citizenry and that effective security policy of national minorities would have been also pursued.

The main problem of national minorities is that all legislators often try to delay the enactment of new laws and some adequate institutions are working not so effectively, when political, economical and social conditions change. It is very hard for national minorities to protect one's own rights, because it's difficult to prove the fact of discrimination, moreover, courts are tended to explain the rules, which vouches rights and freedoms, constrictively.

The main purpose of this comparison research was to reveal the legal status of present national minorities in Lithuania, Latvia and Poland, to compare enacted rules of those states, which regulate the questions of national minorities and main problems that appear. Finally, the goal was to give recommendations on law and other rules corrections, which could solve those problems.

After analyzing the rules of national minorities in neighborhood of Latvia and Poland, we could make a conclusion, that the status of Lithuania's national minorities is fairly regulated by laws, however, there are areas, where it is necessary to fix, improve and initiate new projects of deeds, in order the status of national minorities to be moved on ahead in our society.

Main concepts: national minority, nationality, legal status, discrimination, security.